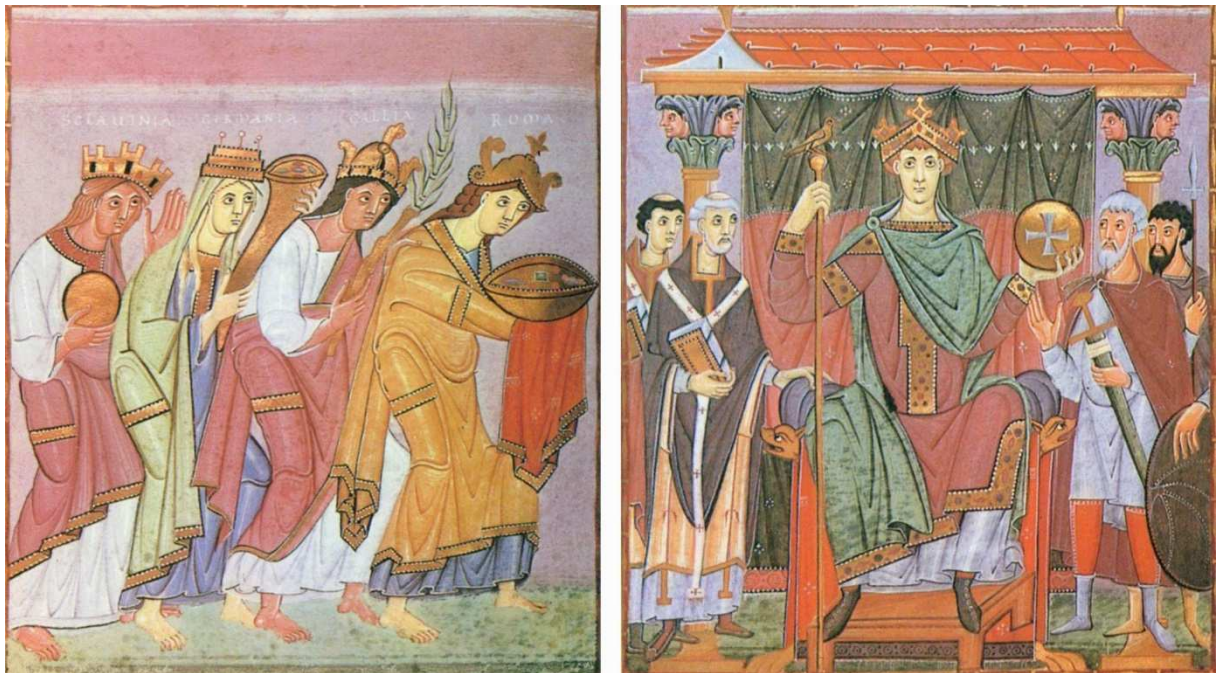

Císařská diplomatika ve středověku I

Úvod. Vývoj a typologie expedovaných a vnitřních písemností I. Od Merovejců až po konec interregna (konec 5. století až 1273)

Úvod: Středověké císařství jako skromný dědic antického impéria, jeho univerzalistické ambice a reálné postavení v Evropě

Vyobrazení císaře z Evangeliaře Oty III. zhotoveného kolem roku 1000 na Reichenau. Na levé straně jsou vyobrazeny země (Sclavinia, Germania, Galia a Roma), které trůnícímu císaři přinášejí své dary. Vyobrazení vhodně ilustruje univerzalistické ambice Oty III.

Po pádu západního císařství roku 476 přežily na Západě delší dobu některé instituce římské městské i provinciální správy, které mj. pokračovaly v tradicích antického úřadování. Na tradice římské správy a diplomatiky však navazovala také více či méně romanizovaná germánská království, která na troskách západořímské říše vznikla během 5.–6. století (zejména království Ostrogótů v Itálii, království Vizigótů v Hispánii, království Burgundů v Galii, království Vandalů v Africe, království Franků v Galii, království Langobardů v Itálii aj.).

Právě v prostředí barbarských států, jmenovitě ve Franské říši, se postupně vytvořily podmínky pro obnovu západního císařství. Zatímco první franská dynastie Merovejců ještě podobné ambice neměla, podařilo se to následující franské dynastii Karlovců – původně franských majordomů, kteří po polovině 8. století s podporou papeže převzali vládu v království. Král Karel Veliký (768–814), který provedl rozsáhlé výboje a rozšířil Franskou říši na všechny strany, přijal v roce 800 v Římě z rukou papeže Lva III., kterému předtím pomohl po předešlém povstání zpět na papežský stolec, císařskou korunu. Z pohledu Východořímské říše (Byzance), která si činila teoretický nárok na vládu i na Západě, byl Karel pouhým usurpátorem; v roce 812 však byzantský císař Michael I. Karla Velikého uznal.

Letopočet 800 tedy považujeme za datum obnovení západního císařství; jeho další vývoj po smrti Karla Velikého však nebyl jednoduchý ani přímočarý. Po Karlově smrti obrovskou říši převzal jeho syn Ludvík Pobožný, kterého již jeho otec korunoval spolucísařem a v roce 816 korunovaci zopakoval papež Štěpán IV. v Remeši. V generaci Ludvíkových synů však došlo k rozdělení Franské říše na Západofranskou (pod vládou krále Karla II. Holého), Středofranskou (pod vládou císaře Lothara I.) a Východofranskou říši (kde vládl král Ludvík Němec). V rámci těchto tří celků pak vznikala ještě další dílčí království pro syny uvedených tří panovníků: v rámci Západofranské říše Aquitánské království, v rámci Středofranské říše, tzv. Lotharingie, vzniklo Burgundské a Italské království.

V průběhu 10. století započala postupná transformace Východofranské říše ve středověké Německé království (*Regnum Teutonicum*), kde se po smrti posledního východofranského Karlovce Ludvíka Dítěte (+911) vlády ujal Konrád I. z rodu Konrádovců (911–918), po němž nastoupil Jindřich I. Ptáčník (919–936) z rodu Liudolfovců – zakladatel Saské dynastie (dynastie Otonů).

V Západofranské říši vládli Karlovcí o poznání déle a vymřeli až 987 v osobě Ludvíka V. Líného (986–987), načež na trůn v osobě Hugo Kapeta (987–996) nastoupila dynastie Rudolfovců, podle Huga nazývaná Kapetovci. Západofranská říše tím zahájila svou přeměnu ve středověké Francouzské království.

Středofranská říše byla postupně rozdělena mezi Východo- a Západofranskou říši, ovšem s převažujícím vlivem Východofranské říše, která z někdejší Lotharingie získala nejprve severní část, tedy Lotharingii v užším slova smyslu neboli Lotrinsko, za italského tažení krále Oty I. (936–973) v roce 961 k tomu Italské království a nakonec za vlády Konráda II. (1024–1039) roku 1032 též Burgundské království.

Císařská hodnost po Karlu Velikém a Ludvíku Pobožném „putovala“ po různých větvích rodu Karlovců: císařem byl Lothar I. ze středofranské, Karel II. Holý ze západofranské a Karel III. Tlustý nebo Arnulf Korutanský z východofranské větve. Částečně už před Arnulfovou smrtí (roku 899), a pak zejména po ní se císařská hodnost dostala do rukou italských královských rodů, vládnoucích v *Regnum Italiae*. Císaři se tak stali Quido ze Spoleta (891–894) a Berengar I. Furlanský (915–924). Po roce 924 však císařská hodnost nebyla obsazena, než se za svého tažení do Itálie nechal roku 962 v Římě korunovat Ota I. Touto korunovací se císařská hodnost definitivně vrátila do rukou východofranské říše – ergo Německého království, které právě díky jeho spojení s obnoveným římským císařstvím nazýváme jako Římsko-německé království.

V rámci tohoto království se ve středověku vystřídalo několik dynastií a několik panovníků stojících mezi těmito dynastiemi:

- 1) Konrád I. (911–918)
- 2) Dynastie Saská (dynastie Otonů) (919–1024)
- 3) Dynastie Salská (dynastie Jindřichů) (1024–1125)
- 4) Lothar ze Supplinburgu (1125–1137)
- 5) Dynastie Štaufů (1138–1254)
- 6) Interregnum: vzdorokrál Jindřich Raspe, (vzdoro-)král Vilém Holandský, Alfons X. Kastilský, Richard z Cornwallu (1246/1254–1272)
- 7) Dynastie Habsbuků (opakovaně: 1273–1291; 1298–1308; 1314–1330; 1438–1806 s tím, že od roku 1745 se jedná o dynastii Habsbursko-Lotrinskou)
- 8) Adolf Nassaský (1292–1298)
- 9) Dynastie Lucemburků (opakovaně: 1308–1313; 1346–1400; 1410–1437)
- 10) Dynastie Wittelsbachů (opakovaně: 1314–1347; 1400–1410)

Římsko-německé království (*Regnum Teutonicum*) tvořilo základ většího celku – Říše římské (*Imperium Romanum*) označované od 12. století jako Svaté říše římské (*Sacrum Imperium Romanum*), od poloviny 15. století pak jako Svatá říše národa německého (*Sacrum Imperium Romanum Nationis Germanicae, Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*). Vedle Německého království do Říše patřilo od roku 961 ještě Italské království (*Regnum Italiae*) a od roku 1032 také Burgundské království (*Regnum Burgundiae*).

Přestože byly opakované tendence k zavedení dědičné královské hodnosti, byli panovníci v Německém království voleni říšskými knížaty. Od 13. století a definitivně od vydání Zlaté buly Karla IV. (1356/57) se jednalo o sbor sedmi knížecích volitelů (*principes electores, Kurfürsten*). Volba římsko-německým králem a následná královská korunovace v Cáchách opravňovala panovníka k tomu, aby podstoupil také korunovaci italským a burgrundským králem a římským císařem. Právě nárok na císařství se odrážel v titulatuře římsko-německých králů, kteří se důsledně titulovali jako králové římských (*Romanorum rex*); po císařské volbě pak tento titul nahradili císařským titulem (*Romanorum imperator*).

Získat císařskou korunu se ovšem nepodařilo všem římským králům, záleželo vždy na politické situaci v Německu a v Itálii a především na vztazích daného krále k papeži. Okolnosti někdy neumožnily uspořádání tzv. „římské jízdy“ a následné císařské korunovace v Římě po celou dobu vlády příslušného panovníka.

Úzké propojení obnoveného středověkého císařství nejprve s Franskou říší, a pak s Římsko-německým královstvím, jakož i nepřetržitá existence Východořímské říše (Byzance) až do roku 1453 – to vše byly skutečnosti, které zásadně limitovaly císaře v jejich univerzalistických ambicích, které vyrůstaly z důsledného navazování na odkaz antického císařství. Císařové se pokoušeli svůj vliv prosadit alespoň v sousedních zemích, a tak se neúspěšně pokoušeli podřídit pod svou svrchovanost Polsko a Uhry, které našly východisko ve formálním poddání se sv. Petru – papežství. Římsko-německým králům se však podařilo přimět k uznání lenní podřízenosti alespoň přemyslovské vládcy Čech, které se tak již v průběhu 10. století staly součástí Svaté říše římské a formálně jí zůstaly až do roku 1806. Čeští králové měli ovšem v rámci říše privilegované postavení a od počátku se také řadili mezi sbor sedmi kurfiřtů. Otázka, zda České království spadalo do Římsko-německého království (*Regnum Teutonicum*) nebo se jednalo pouze o volnější součást Svaté říše římské (*Sacrum Imperium Romanum*), jejíž panovník měl právo volit římskoněmeckého krále, nebyla zatím přesvědčivě vyřešena.

Univerzalistické ambice římských králů/císařů se nakonec nejvíce uplatňovaly ve vztahu k církvi, kde se císařové prezentovali jako ochránci papežství, a tedy celé latinské církve. Tato role sice významně zvyšovala prestiž císařství v rámci Západu, na druhé straně však vedla k dlouhé řadě konfliktů s papeži, kteří pro změnu rádi zdůrazňovali svou formální nadřazenost nad císaři (císař přece přijímá svou korunu z rukou papeže!). Největšími konflikty císařství s papežstvím byl tzv. boj o investituru, v němž šlo o vliv císařů na jmenování arcibiskupů, biskupů a opatů v Říši, a tzv. boj o *dominium mundi* či o supremaci, v němž se jednalo o otázku vzájemného hierarchického poměru mezi oběma mocnostmi a o jejich politický vliv v Říši, Itálii i celé Evropě.

Omezený charakter císařského univerzalizmu si uvědomíme nejlépe tak, když zběžně přehlédneme listinnou produkci císařské kanceláře: jejich počet je nesrovnatelně nižší, než počet listin papežů; většina písemností se navíc týkala vlastního území Německého království/*Regnum Teutonicum*, avšak bez Čech, jejichž specifické postavení se odráželo v malém zasahování císařů do českých záležitostí, a tedy ve velmi skromném počtu císařských listin pro česká knížata či biskupy. Dále císaři expedovali

listiny do Italského a Burgundského království. Mimo území Říše potkáme především jejich politickou korespondenci nebo bilaterální smlouvy.

Když jsem zmínil, že v českých zemích máme jen minimum císařských listin, možná některé z Vás napadla otázka, proč tedy vůbec probíráme v našem kurzu určeném pro české archiváře císařskou diplomatiku. Důvody jsou přinejmenším dva: jednak císařská diplomatika ovlivňovala diplomatiku přemyslovských knížat a králů, jednak za Lucemburků – konkrétně za Karla IV., Václava IV. a Zikmunda – i za krátké vlády Zikmundova zetě Albrechta II. Habsburského byla hodnota římského krále či císaře spojena s hodností českého krále v jedné osobě. Tzv. říšská kancelář pak fungovala současně jako kancelář českého království a expedované písemnosti do Říše a do Čech se nijak výrazně nelišily (alespoň ne ve svých vnějších znacích; formulář řady listin byl částečně odlišný a respektoval odlišné právní realie v Čechách a Římsko-německém království). Úzké sepnutí české královské a císařské diplomatiky nepřímo pokračovalo i za českých králů 2. poloviny 15. a počátku 16. století, kteří navazovali na diplomatiku Lucemburků a Albrechta II., a pak za habsburských vladařů 16. století – ale to jsme již u novověké diplomatiky.

Podobně jako periodizujeme vývoj papežské diplomatiky do 6 období, bývá také císařská diplomatika členěna na několik období, která do jisté míry odpovídají vládě jednotlivých dynastií. Jednou z možností periodizace je následující rozčlenění na čtyři období:

- 1) **Merovejské období (konec 5. století – 751)**
- 2) **Období od Karlovců po Lothara ze Supplinburku (751–1137)**
- 3) **Období od Štaufů až po Ludvíka Bavora (1138–1347)**
- 4) **Období od Karla IV. až po konec středověku (1346–1519)**

Poněkud preciznější je rozdělení na pět období, přičemž 3. období rozdělíme na dvě, z nichž první zahrnuje vládu **dynastie Štaufů a interregnum (1138–1273)**, druhé pak dobu **od nástupu Rudolfa Habsburského až do úmrtí Ludvíka Bavora (1273–1347)**. Přestože toto období je podstatně kratší, než všechna ostatní, jedná se o důležitou přechodnou dobu mezi štaufskou diplomatikou, doznívající za interregna, a reformou císařských písemností a kanceláře za Karla IV. V našem předmětu si každopádně 3. období takto rozdělíme a celý výklad o císařské diplomacii navíc rozdělíme na dobu před a konci Interregna.

Vývoj a typologie expedovaných a vnitřních písemností I. Od Merovejců až po konec interregna (konec 5. století až 1273)

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI MEROVEJCŮ

Z dlouhého období vlády franských Merovejců se dochovalo pouze 196 listin, jejichž vydavatelem by měl být některý z franských králů. Z toho však 2/3 představují falza a jen 1/3 tvoří listiny pravé (první pravá listina je dochována v opise a pochází až z roku 596; poslední pochází z roku 743). Mezi těmito pravými listinami se nachází vzácná skupina 38 originálů (první pochází z roku 625, poslední z roku 717). Všechny originály se dochovaly v archivu opatství St. Denis u Paříže a dnes jsou ve francouzském Národním archivu, resp. v Národní knihovně v Paříži (ne všechny však byly vydány pro opatství St. Denis; 12 bylo vydáno pro jiné příjemce a v klášterním archivu byly pouze uloženy).

Mezi merovejskými expedovanými písemnostmi rozlišujeme čtyři typy:

1. Diplomy (= listiny v užším slova smyslu)
2. Placita
3. Mandáty
4. Listy

Společnými znaky těchto písemností je zpočátku užívání papyru, který však ještě v 7. století (počínaje listinou z roku 677) nahradil pergamen, a dále užívání speciálního merovejského písma.

DIPLOMY bývají také prostě označovány jako **listiny**, jednalo se tedy zpravidla o propůjčení různých práv milostí.

Pokud jde o vnější znaky, byly diplomy na rozdíl od papežských privilegií vyhotovovány ve formátu *charta recta*, a to v období užívání papyru i pergamenu (jednalo se o jednotlivé listy – *plagulae* – papyru o velikosti cca 30 cm x 1 m; pak o podobné, byť užší pruhy pergamenu). Byly pečetěny vtištěnou pečetí protlačenou skrze psací látku, pečeť však zatím neměla ověřovací charakter, který měl podpis panovníka. Proto se také koroborace o pečetě vůbec nezmiňuje, zato však odkazuje na podpis.

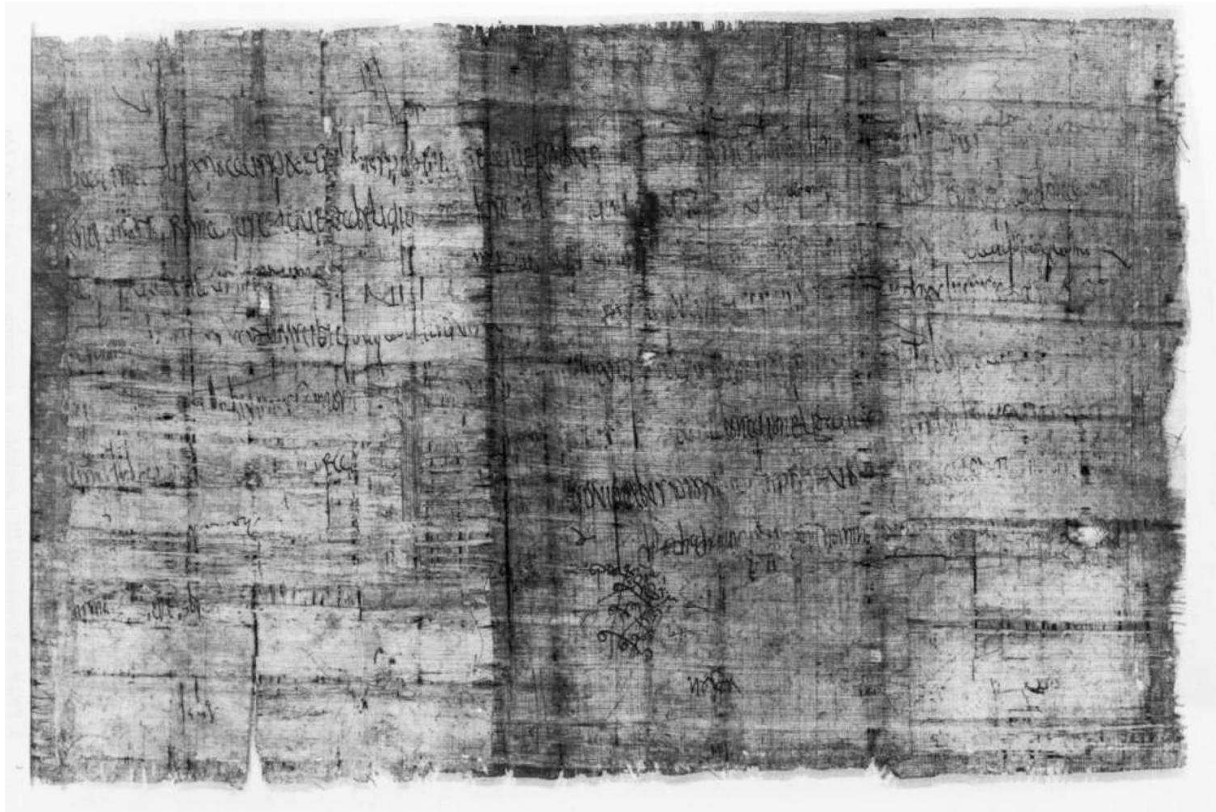
Protokol začínal intitulací (jméno a titul *rex Francorum*), na kterou navazovala inskripce.

Eschatokol byl tvořen vlastnoručním podpisem krále, který byl ohlášen v koroboraci. Merovejci dosud uměli psát, na svém dvoře se obklopovali Galořimany a udržovali určitou úroveň pozdně antické vzdělanosti. Pouze v případě nezletilých králů býval jejich podpis nahrazen monogramem. Někdy byl také připojen monogram královny.

Dále eschatokol obsahoval rekogniční formuli příslušného kancelářského úředníka – referendáře (ve formě *XY recognovit*). Rekogniční formule byla sice stylizována objektivně, byla však referendářem psána vlastnoručně.

Datovací formule obsahovala den a měsíc, rok vlády a místo vydání; inkarnační rok nebyl užíván.

Ukázka diplomu staršího merovejského období: diplom Chlothara II. pro klášter St.-Denis z roku 625, který je nejstarší merovejskou listinou dochovanou v originálu.

PLACITA: V této formě byly vyhotovovány rozsudky královského soudu. Na rozdíl od diplomů neobsahovaly podpis panovníka.

O mandátech a listech nevíme téměř nic, protože se dochovaly jen jejich fragmenty.

VNITŘNÍ PÍSEMNOSTI MEROVEJCŮ

Dochovala se pouze jediná formulářová sbírka: *Formulae Marculfi*.

O autorovi nic bližšího nevíme (sám se v prologu představuje jako 70letý mnich, ale neznáme ani jeho životní data, ani klášter, v němž působil).

Sbírka vznikla asi v 7. století; dříve se soudilo, že již mezi léty 630–640, dnes se má za to, že spíše až na přelomu 7. a 8. století. Tuto dvojí dataci umožňuje dedikace biskupu Landerichovi, neboť ve franském episkopátu nalezneme dva muže tohoto jména – biskupa Landericha z Paříže (650–656) a Landericha z Meaux (přelom 7. a 8. století).

Sbírka obsahuje 40 královských listin (*litterae regales*) a vedle toho 52 soukromých listin (*litterae pagenses*).

Za Merovejců samotných se sbírka neužívala, disponovali dosud školeným personálem, který byl schopen listiny koncipovat volně. Skutečně využívána začala být až v remešské kanceláři franských majordomů, z nichž povstala pozdější dynastie Karlovců; poprvé ji prokazatelně užila kancelář majordoma Karla Martella v listině pro St. Denis.

Edici Markulfových formulářových sbírek podal Karl Zeumer v MGH – Leges (MGH Leges; Formulae 1; 1886, přetisk 1963).

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI OD KARLOVCŮ AŽ PO LOTHARA ZE SUPPLINBURGU

Dělíme je na čtyři kategorie, stejně jako za Merovejců.

- Diplomy, též praecepta (= listiny v užším slova smyslu)
- mandáty
- listy
- placita

DIPLOMY, tedy listiny v užším slova smyslu, představují v archivech nejčtenější typ císařských písemností 8.–12. století. Za Karlovců a Otonů byly vyhotovovány ve formátu *charta recta* (s rozměry přibližně 55 x 45 cm), od počátku 11. století se střídavě užíval formát *charta recta* i *charta transversa* (s podobnými rozměry).

Diplomy se na první pohled vyznačují slavnostní úpravou, zejména užitím prodlouženého vyznačovacího písma – *elongata* – v prvním řádku listiny, v podpisové řádce a v rekogniční formuli. Jednalo se o prodlouženou formu merovejské kurzivy, která jinak sloužila jako kontextové písmo.

Za Karla Velikého byla ve Franské říši provedena reforma knižního písma a vznikla karolinská minuskula, která do císařských diplomů pronikala jen postupně: za Karla Velikého a Ludvíka Pobožného se s ní setkáváme pouze v datační formuli.

Od 60. let 9. století se nicméně v diplomech prosadila speciální varianta karolinské minuskuly – tzv. diplomatická minuskula, kterou vytvořil notář a pozdější kancléř Ludvíka Němce Eberhard (Hebarhardus) a která byla využívána jako kontextové písmo. Vyznačovala se prodlouženými dřívky dlouhých písmen a celkově větším počtem ozdobných prvků, než knižní forma karolinské minuskuly.

I po zavedení diplomatické minuskuly zůstala ještě delší dobu v užívání merovejská kurzíva, a sice v prodlouženém vyznačovacím písmu, užívaném v prvním řádku, v podpisové řádce i rekogniční formuli. Teprve v závěru vlády sálské dynastie, na konci 11. a počátku 12. století, se prosadilo v elongatě používání směsi majuskuly a minuskuly pouze s některými prvky merovejské kurzívy (zejména otevřené a); písmo však bylo nadále velmi zhuštěné a výrazně prodloužené, takže na první dojem působí velmi podobně, jako v předchozím období.

Pro osobní a místní jména v kontextu byla zprvu někdy, v 11. a na počátku 12. století téměř pravidelně, využívána majuskula.

Skladba listin: Protokol začíná invokací, a to symbolickou (christologické grafické znamení, tzv. Chrismon: zprvu ve tvaru kříže, pak kombinace řeckých písmen XP, od doby Ludvíka Němce znamení odvozené z písmene C, které vyvinul rovněž notář/kancléř Hebarhardus), slovní (*In nomine Domini; In nomine sanctae et individuae Trinitatis*) anebo obojí. Na tu navazuje intitulace a devoční formule. Na počátku karlovského období byla intitulace shodná, jako za Merovejců: *rex Francorum*. Za Karla Velikého bylo po roce 774 doplněno *et Langobardorum* a posléze *patricius Romanus*. Od roku 800 začal Karel užívat titul římského císaře, který býval za jeho nástupců nahrazen termínem římského krále u panovníků, kteří (dosud) nebyli korunováni v Římě císařem.

Dále byla za Karla Velikého zavedena devoční formule, *Dei gratia*, vyjadřující božský původ královské vlády. V 11. století se prosadila složitější devoční formule *Divina favente clementia*.

Eschatokol tvořila obvykle podpisová řádka, rekogniční formule a datovací formule.

Podpisová řádka byla psána pod kontextem, bývala zpravidla graficky odsazena a psána vyznačovacím písmem. Protože Karlovcí a jejich nástupci na východofranském či římskoněmeckém trůnu většinou neuměli psát, prosadilo se **panovníkovo znamení – signum**. Podpisová řádka tedy obsahovala ohlášení tohoto znamení a znamení samotné.

Za Pipina Krátkého byl tímto znaméním **kříž**, v němž panovník dopsal prostřední dokončovací tah. Počínaje Karlem Velikým kříž nahradil **monogram**, složený z písmen panovníkova jména; od císaře Oty II. i z jeho titulů a od Jindřicha III. také z pořadové číslovky (*tertius, quartus, quintus*). Za Jindřicha IV. a V. se v monogramu nacházela již tak složitá kombinace písmen, že monogram nepsali všichni písaři stejně – existovalo více variant. Interpretace monogramů je ztížena tím, že se postupně prosadila praxe, uvádět v monogramu každé písmeno jen jednou, i když se ve jménu a titulech panovníka vyskytuje vícekrát.

Panovník do monogramu dopisoval dokončovací tah. Za Karla Velikého se kupříkladu jednalo o celé kosočtvercové O uprostřed monogramu včetně do něj vepsaného A; později se rozsah panovníkova dokončovacího tahu zmenšoval. Osobitý přístup k dokončovacímu tahu měl Oto III., který jej vyzdobil kroužky, křížky nebo kudrlinkami.

Za Lothara III. byl monogram v prvních měsících jeho vlády dočasně nahrazen grafickým znaméním, podobajícím se papežské rotě, i když její náplní byla pouze písmena jména LOTHARIVS, tedy vlastně se také jednalo o Lotharův monogram. Již roku 1126 se Lotharova kancelář vrátila k tradiční podobě monogramu; panovník však do něj přestal vpisovat dokončovací tah.

Ve výjimečných situacích – zejména v době spoluvlády císaře a jeho dospělého syna či synů – se setkáváme na císařských diplomech se dvěma či více monogramy, které jsou pak obvykle všechny ohlášeny v podpisové řádce. Od toho je nutno odlišit situaci, kdy pozdější panovník „konfirmoval“ starší listinu tím, že k ní připojil vlastní monogram. Tento zvyk byl rozšířen za pozdních Karlovců.

Pokud jde o pozici monogramu v rámci podpisové řádky, lze konstatovat velkou rozmanitost: na počátku karlovského období se *signum* resp. monogram objevoval hned za úvodním slovem *Signum*, poté převážně za jménem panovníka, postupně spíše v závěrečné části nebo na konci podpisové řádky, ovšem s návraty k archaické podobě zařazení monogramu za slovo *Signum*.

Za vlády sálské dynastie se na konci podpisové řádky objevuje ještě tzv. ***Signum speciale***. Jeho význam není jistý, snad může představovat zkratku pro *manu propria*(?). Bývá také doprovázeno vlevo třemi body a vpravo třemi křížky. Objevuje se v diplomech Jindřicha III. počínaje rokem 1042, pak někdy v diplomech Jindřicha IV. (pravidelně v letech 1085–1089, poté nepravidelně). Ojediněle přichází i za vlády Jindřicha V. Vlastnoručnost se ovšem předpokládá pouze za Jindřicha III.

Rekogniční formule byla pravidelnou součástí diplomů. Byla psána pod podpisovým řádkem, opět mírně odsazena a někdy pouze v pravé části zrcadla. Užívalo se pro ni také vyznačovací prodloužené písmo – *litterae elongatae*. Zpočátku se jednalo o vlastnoruční „podpis“ rekogničního úředníka – tedy formálního představeného kanceláře, resp. záhy jeho zástupce a faktického šéfa kanceláře. Vlastnoručnost rekogniční formule však po polovině 9. století rychle mizela a na sklonku 9. století zcela odpadá. Rekogniční formulí pak píše písař listiny, čímž však dochází ke změně její funkce. Již to není „podpis“ rekogničního úředníka, ale pouze informace o tom, který úředník nesl odpovědnost za vydání listiny. Také se mění způsob zakončení rekogniční formule, která byla původně ukončena

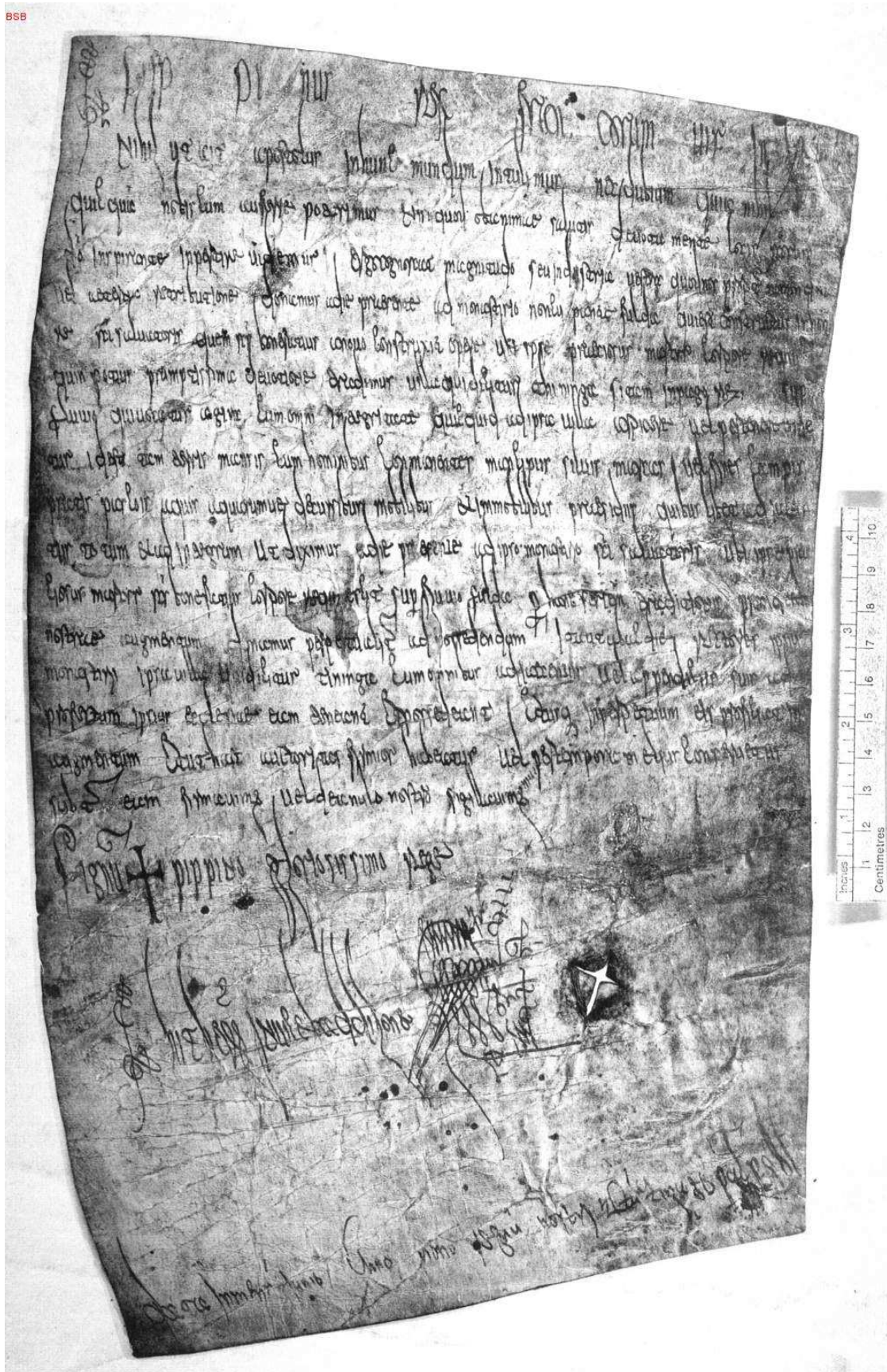
dvěma dlouhými *s* ve významu *subscripsi* (rekogniční formule tedy končila slovy *recognovi [et] subscripsi*). V době, kdy vlastnoručnost rekogniční formule odpadla, byl význam zkratky *ss* zapomenut a ze dvou dlouhých *s* se vyvinulo charakteristické **rekogniční znamení**, které již jen vzdáleně připomínalo dvě *s*. Zpravidla bylo vyplněno různými horizontálními čarami a vlnovkami, případně tirónskými nótami nebo monogramem příslušného kancléře; v některých případech pak rekogniční znamení získalo podobu (sagrální) architektury (kostel nebo kaple, případně věž, dvojité okno apod.). Rekogniční znamení vyšlo z užívání za Jindřicha IV. na konci 11. století.

Datovací formule následovala pod podpisovým řádkem a rekogniční formulí a byla opět mírně odsazena. Zpočátku za Karlovců se neužíval inkarnační rok, datum tedy obsahovalo jen **den** (obvykle římským způsobem, výjimečně dle křesťanských svátků, někdy však den chybí), **měsíc**, **rok vlády panovníka** (případně – pokud se lišily – odděleně roky vlády *in Francia* a *in Italia*; eventuálně roky císařství; problém byl se stanovením epochy let vlády) a **místo vydání**. Po císařské korunovaci Karla Velikého přibyla **indikce** (po vzoru italských – langobardských listin; kolísalo však užívání řecké, Bedovy a novoroční indikce). Teprve od roku 876 se užíval **inkarnační rok** s epochou 25. prosince. Datovací formule měla přitom dvě části: **Datum** a **actum**. Datum obsahovalo do roku 800: den, měsíc, rok vlády panovníka; po roce 800 den, měsíc, rok vlády panovníka a indikci; po roce 876: den, měsíc, inkarnační rok, indikci a rok vlády panovníka; **Actum** obsahovalo místo vydání a bylo ukončeno *aprekací*.

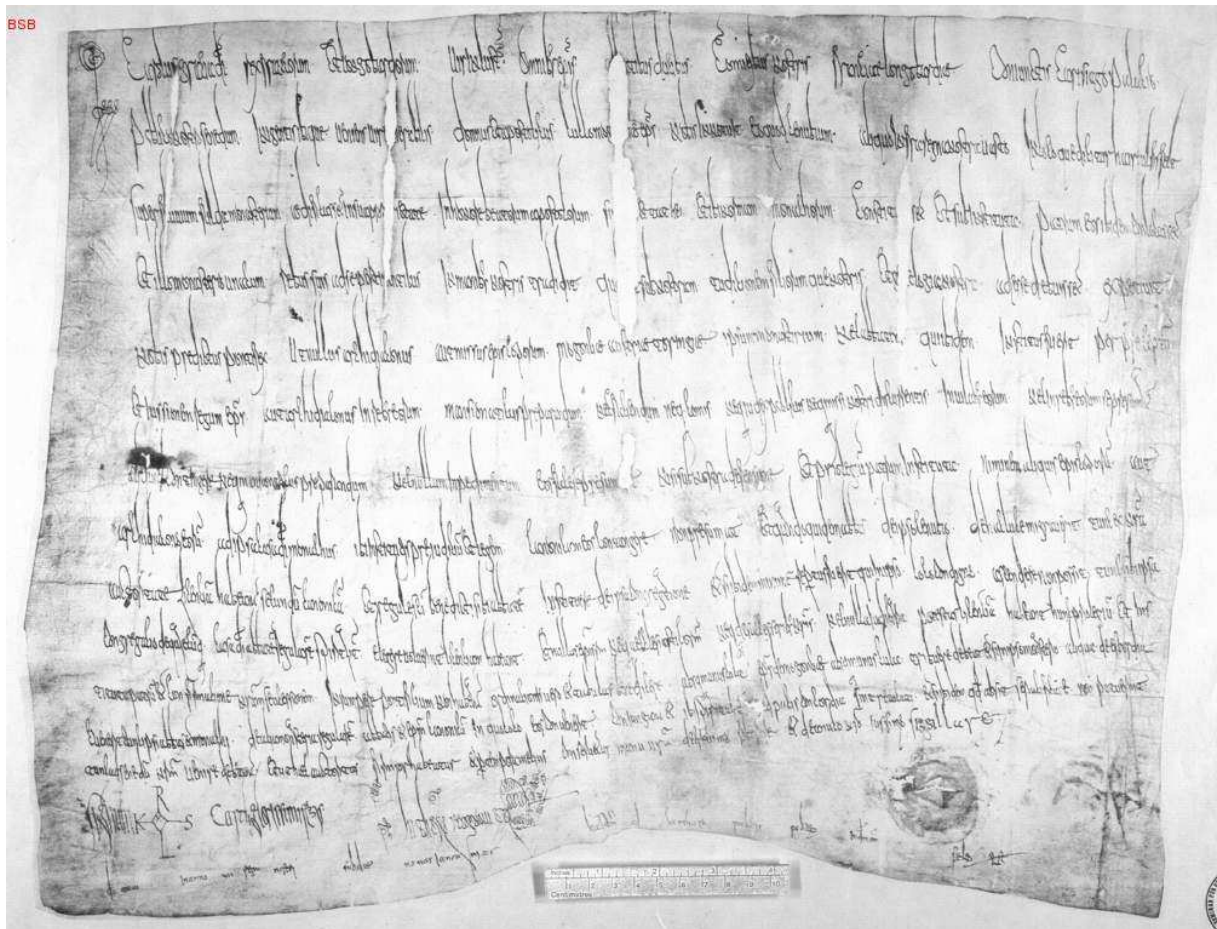
Od konce 11. století se navíc ojediněle – pod vlivem papežských listin – objevovala v datovací formulí klauzule *datum per manum/manus* se jménem datáře. Tato klauzule se definitivně prosadila až za vlády raných Štaufů – Konráda III. a Friedricha I.

Diplomy byly obvykle pečetěny **přitištěnou voskovou pečetí**. V ojedinělých případech byla užívána kovová bula: původně olověná, později zpravidla zlatá. Po vymizení vlastnoručního podpisu a pak i vlastnoruční rekognice se pečeť stala nejdůležitějším ověřovacím prostředkem.

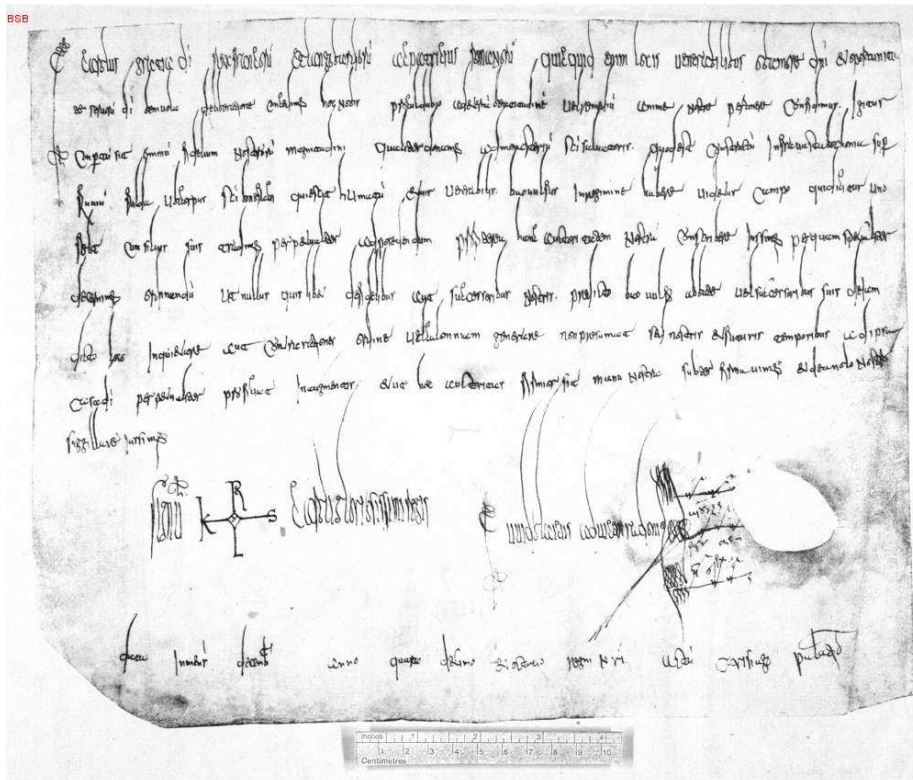
Ukázka diplomu raného karolinského období: diplom Pipina Krátkého pro klášter Fulda z roku 760.

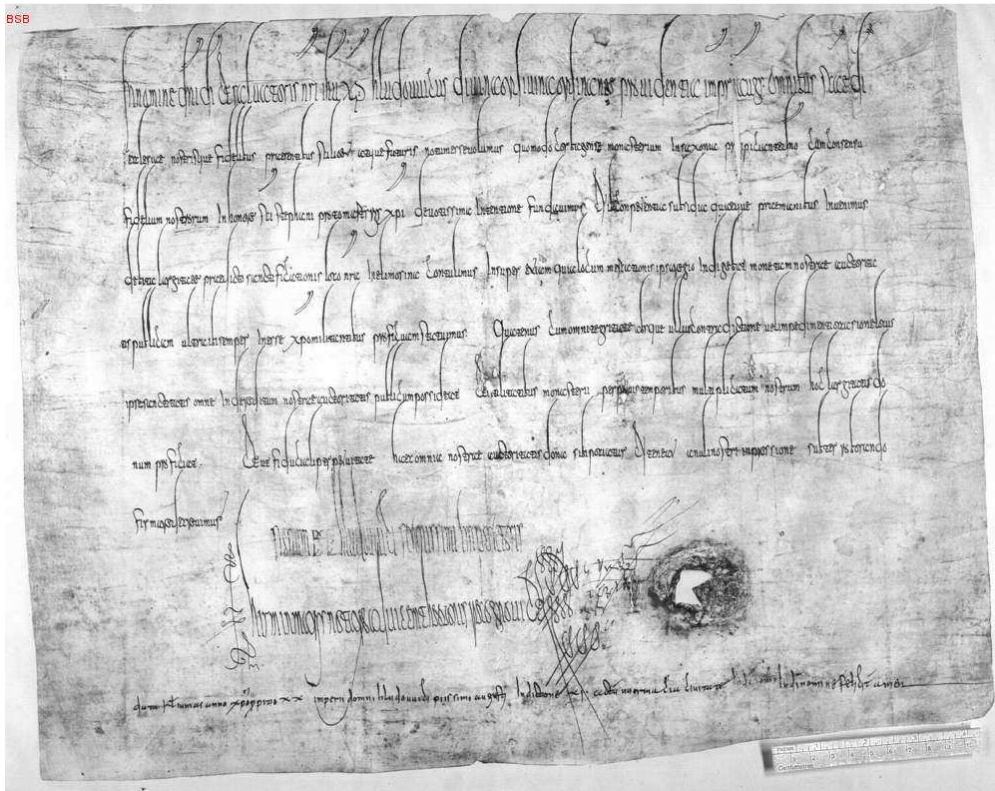
Ukázka diplomu raného karolinského období: diplom Karla Velikého pro klášter Hersfeld z roku 775:

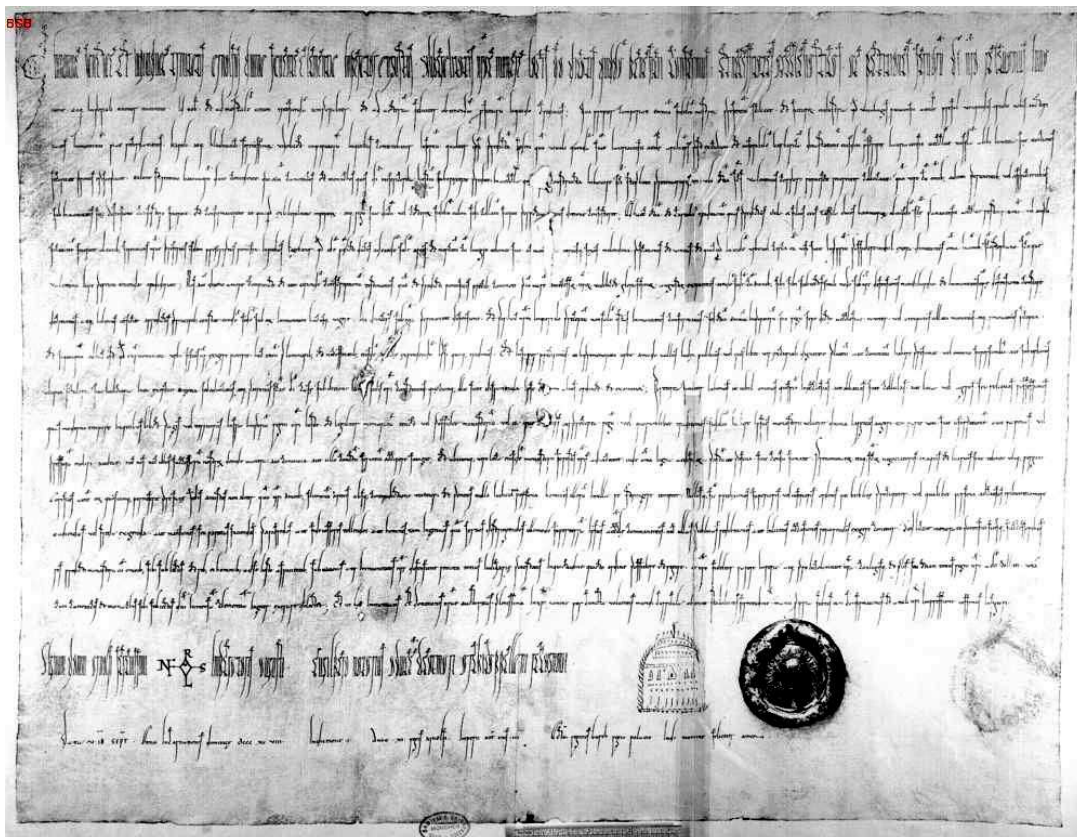
Ukázka diplomu raného karolinského období: diplom Karla Velikého pro klášter Fulda z roku 781.

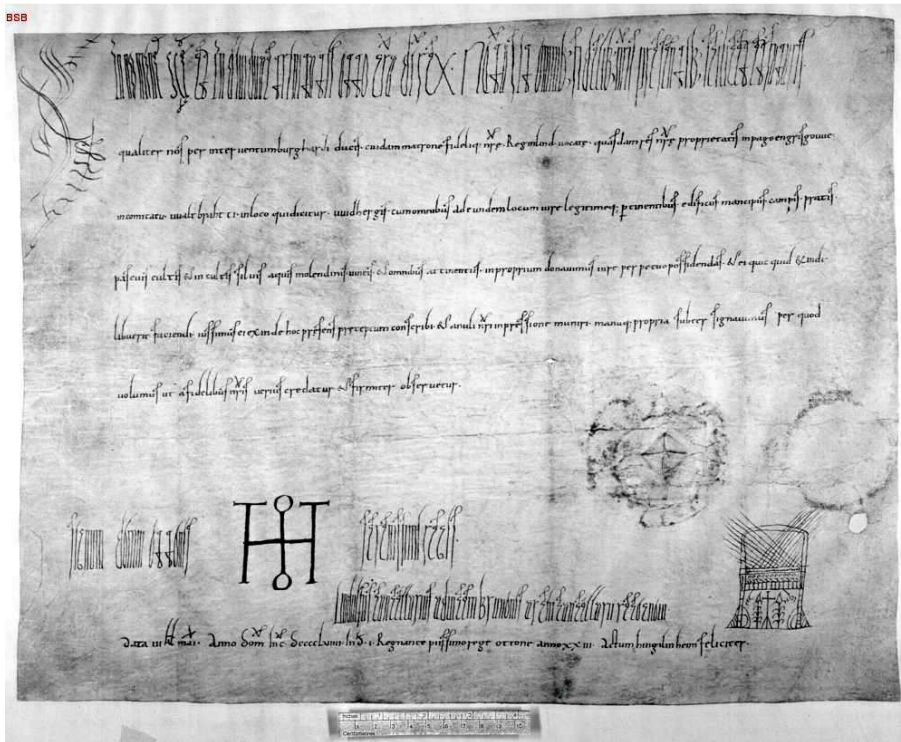
Ukázka diplomu vrcholného karolinského období – diplom Ludvíka Pobožného pro klášter Corvei z roku 833:

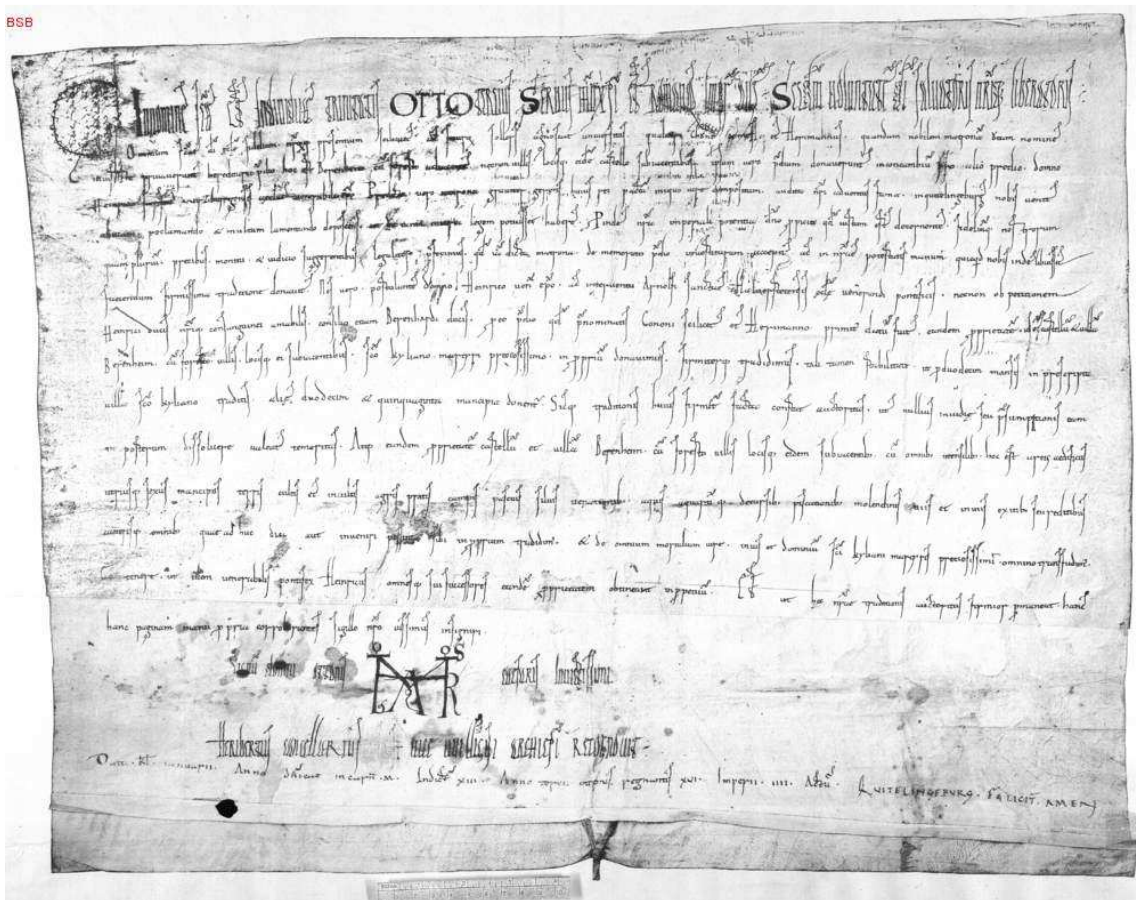
Ukázka diplomu pozdního karolinského období – diplom císaře Arnulfa z roku 898 pro pasovské biskupství:

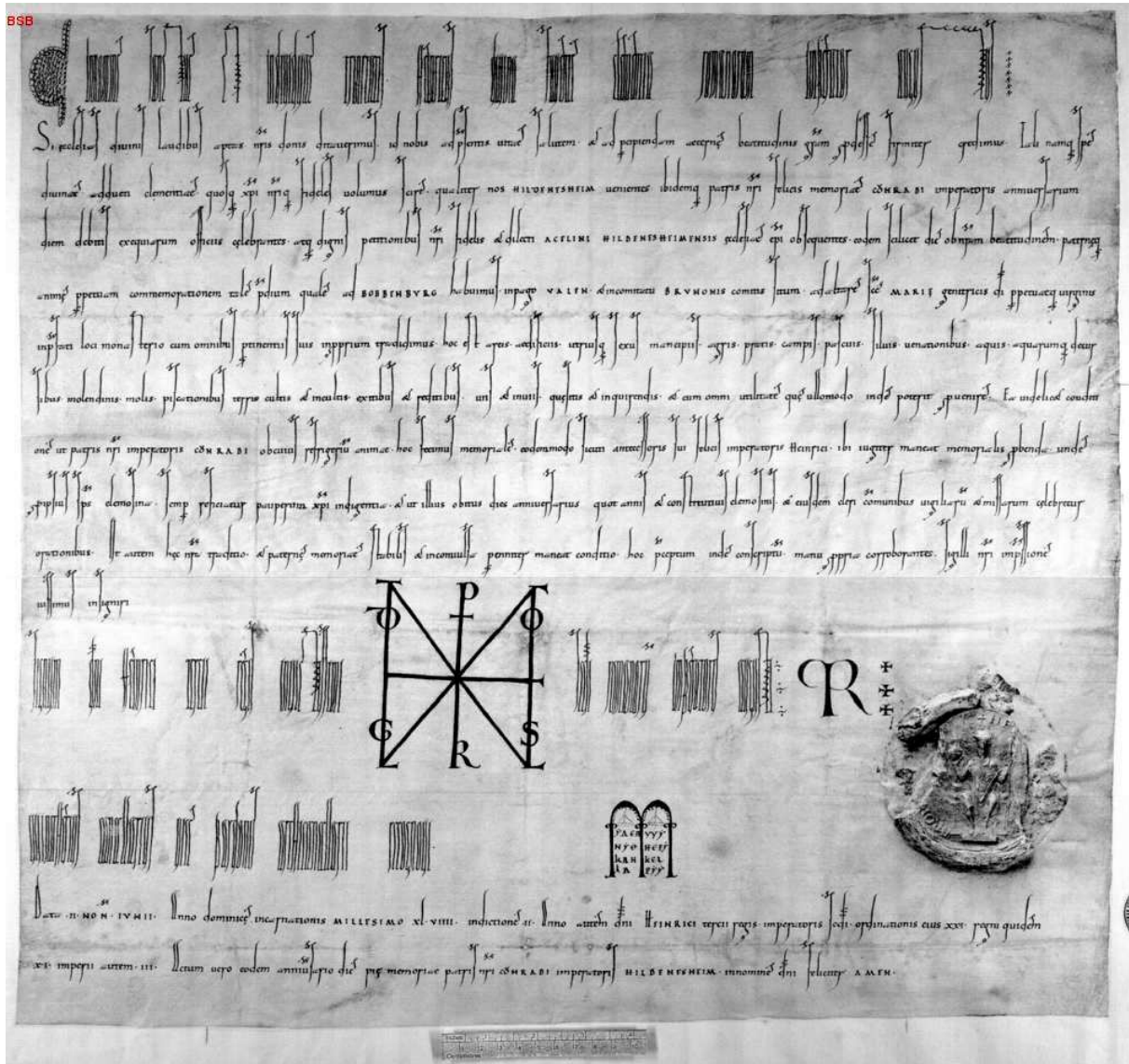
Ukázka diplomu otonského období: diplom Oty I. pro Reginlindu, vdovu po švábském vévodovi, z roku 958:

Ukázka diplomu otonského období: diplom Oty III. pro würzburgské biskupství z roku 1000:

Ukázka diplomu sálského období: diplom Jindřicha III. pro hildesheimské biskupství z roku 1049. Pro tuto dobu je typické užití dvou typů vyznačovacího písma: elongáty v protokolu a eschatokolu, majuskuly v kontextu a datační formulí (především jména). Kontextovým písmem je mimořádně kaligrafická diplomatická minuskula. Dalším typickým rysem je hojně využití grafických znamení.

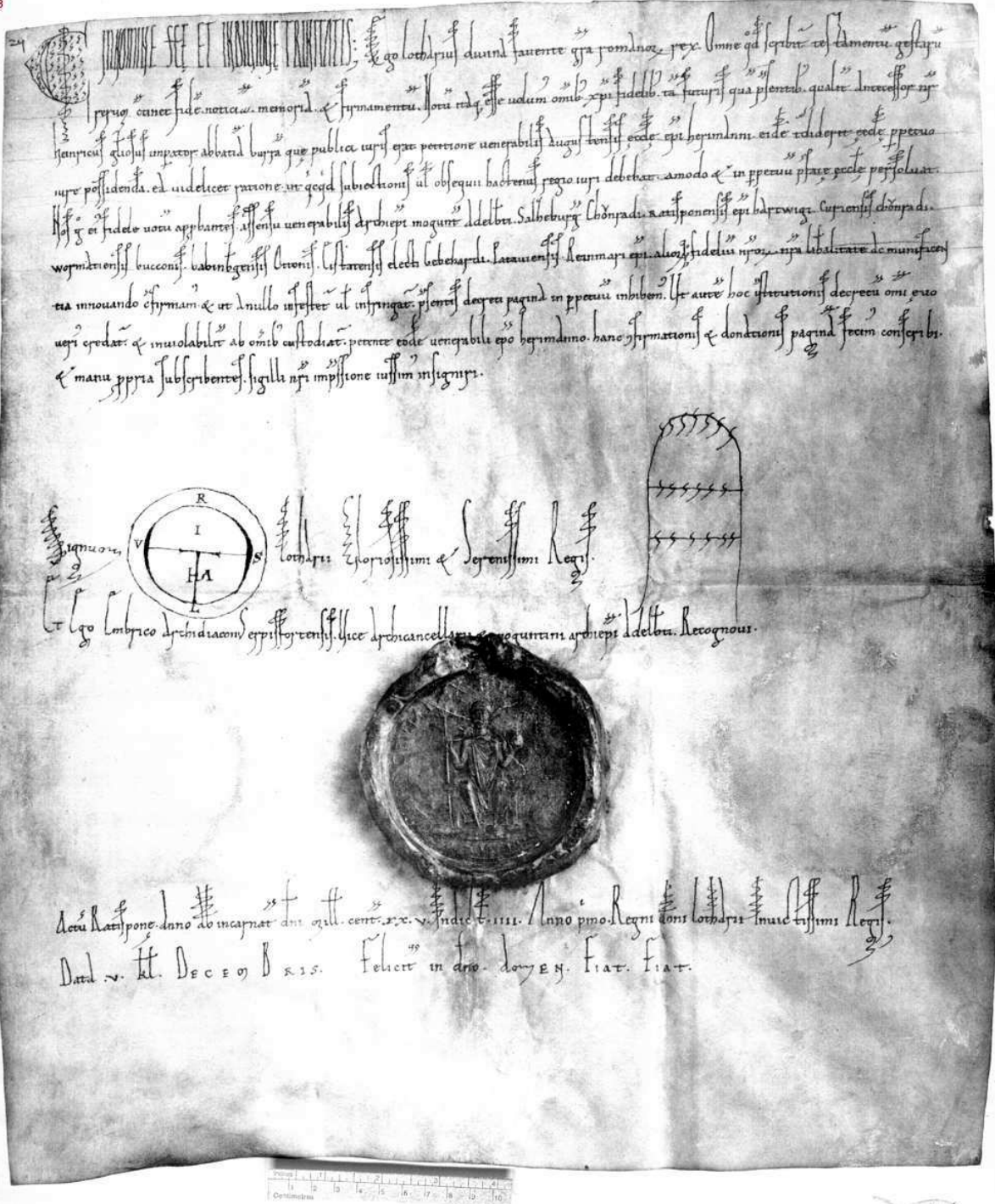

Ukázka různých forem rekogničních znamení v diplomech Jindřicha III.:

Ukázka diplomu Lothara III. ze Supplinburgu pro augsburské biskupství z roku 1125. Pro první rok Lotharova episkopátu bylo typické využívání monogramu ve tvaru papežské roty, který byl ovšem brzy nahrazen tradičním císařským monogramem.

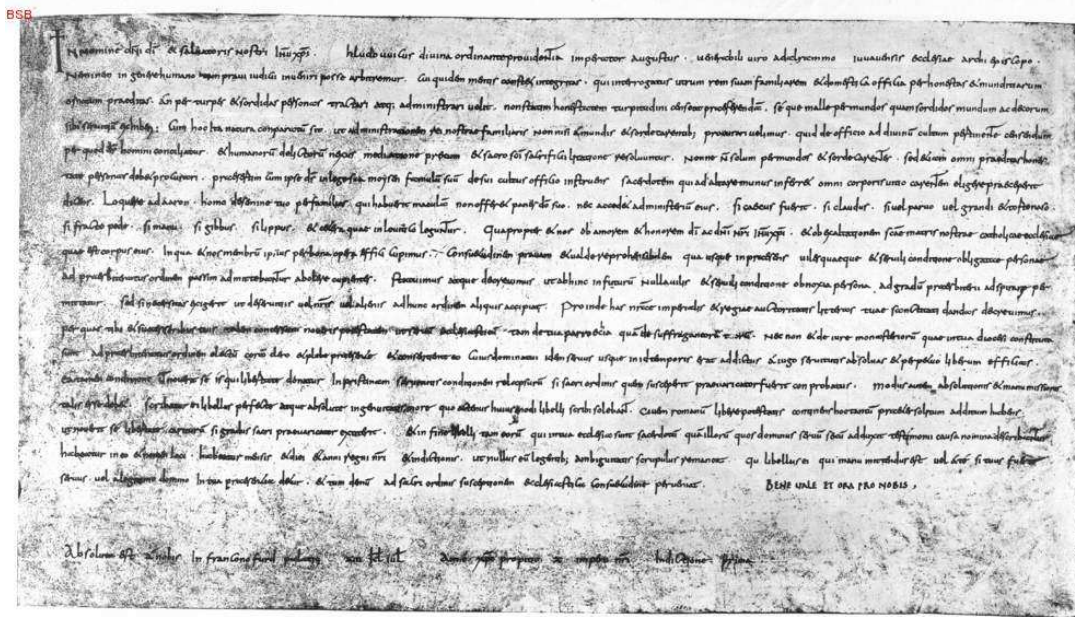
BSB

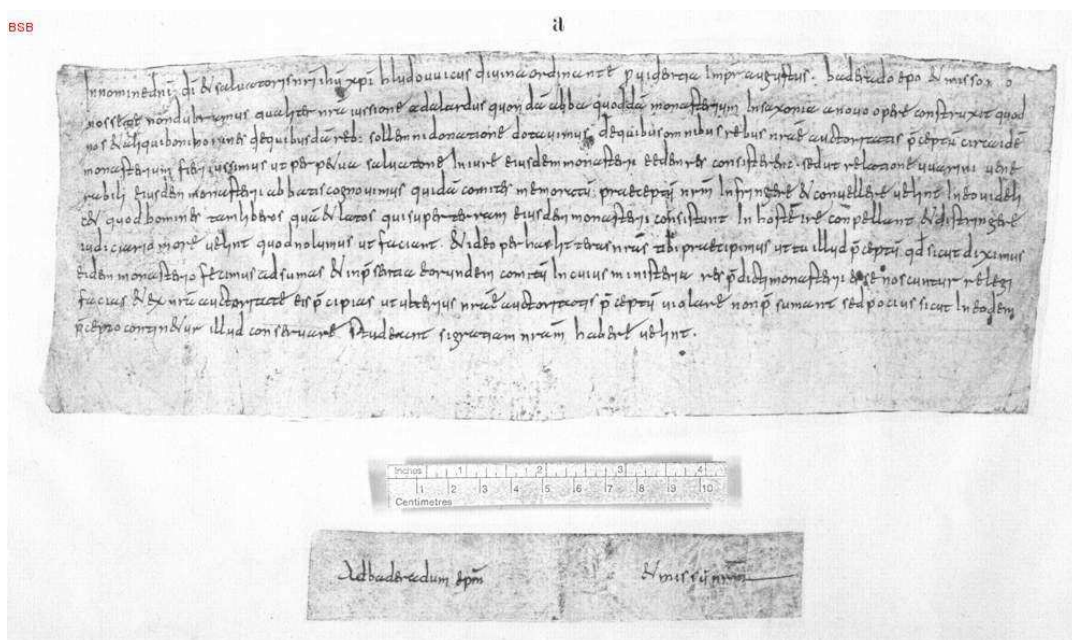
MANDÁTY – na rozdíl od doby Merovejců jsou nyní ojedinele dochovány. Nejstarší mandát pochází z roku 823 a vydal jej Ludvík Pobožný pro salcburského arcibiskupa.

Mandáty mají skromnější rozměr (často cca 10 x 30 cm). Jsou psány zpravidla knižním písmem. Mají jednodušší vnitřní skladbu, místo jména panovníka se v intulaci nachází obvykle jen jeho iniciála. Zcela chybí podpisová řádka i rekogniční formule. Od 12. století bývají mandáty nedatovány.

Ukázka nejstaršího v originálu dochovaného mandátu císaře Ludvíka Pobožného pro salcburského arcibiskupa z roku 823. Typické je užití (knižní formy) karolinské minuskuly, přestože diplomy byly v této době ještě psány merovejským písmem.

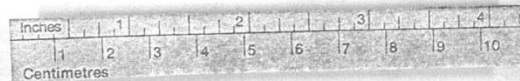

Ukázka mandátu téhož panovníka pro paderbornského biskupa z let 830–833:

Ukázka mandátu Konráda II. z doby před koncem roku 1037 pro saského vévodu Bernarda, markraběte saské Severní Marky Bernarda a hraběte Sigfrida II. ze Stade:

CH. II. CONRADUS. di. gra. ro.
manoru imp. aug. Berenhardo duci.
Sigfrido comiti. Bernharde marchio-
ni. salutem. et gratiam. Quamuis. procius rei
publice. longe lateq. p. curanda. utali-
tate. iuge. debeamus. sollicitudine. gere-
re. tamen. ut. p. ecclesiarum. di. statum. sollemp-
tius. inuigilemus. nos. obligatiores. esse. non
ignoscamus. Unde. quia. scilicet. sardensis. ecclesie.
mancipia. ceu. bruta. animalia. p. quan-
tu. locu. q. p. tunc. hacten. uenundata. fuisse.
auduimus. non. solum. illa. nefaria. consuetu-
dine. admiramur. uerum. etiam. ut. re. de. hominu-
busq. detestabile. execramur. maxime. cu.
scdm. canonicam. auctoritatem. nulli. ecclesie. p. cha-
t. mancipia. p. alia. aliqua. inuicitudine. nisi.
p. cha. p. p. cha. mancipia. p. mancipia. p. que. bo-
nus. t. meliorib. debeant. mutuari. Idcirco. au-
t. hincemodi. more. scilicet. patrum. traditionib. re-
pugnate. ulterius. ibidem. exerceri. nra. imperia-
li. potestate. iudicium. et. uos. quib. haru. p. uincia-
ru. regum. comitum. sub. di. nra. q. gre. obtentu.
imperam. ut. ubicuq. t. in. uros. t. alios. ecclesie. ecclesie.
mancipia. ita. uendita. inueniant. illi. loci.
epo. uro. inuicidine. reddantur. ea. scilicet. ratio-
ne. ut. eps. emptori. tantu. quantu. p. eis. dedit. re-
statuat. et. sue. ecclesie. mancipia. recipiat. Sin. u.
aliqua. p. sona. hu. parere. noluerit. nra. iudicia-
ria. potestate. eam. distringat. donec. huic. nro.
iustissimo. edicto. t. coacta. oboediat. Ad. eum.
clertissimu. itaq. signu. omib. nre. magi-
stris. p. poni. p. cepim. sigillum.

LISTY – Jsou velmi podobné, případně ještě jednodušší než mandáty. Na rozdíl od nich byly však expedovány uzavřené, na rubu tedy mají vnější adresu příjemce (vnější adresa však někdy byla uvedena i na rubu otevřených mandátů!).

PLACITA – objektivně stylizované dokumenty o soudním rozhodnutí před panovníkem; na rozdíl od Merovejců nebyla psána ani v panovnické kanceláři.

KAPITULÁRIA představovala za Karlovců specifický druh diplomů. Formálně sice byla s diplomy de facto shodná; obsahově se však jednalo o královské zákony. Originál žádného kapitulária se nicméně nedochoval.

VNITŘNÍ PÍSEMNOTI OD KARLOVCŮ AŽ PO LOTHARA ZE SUPPLINBURGU

Za Ludvíka Pobožného byla přepracována a rozšířena sbírka *Formulae Markulfi*, a sice do tzv. **Formulae imperiales (e curia Ludovici Pii)**. Sbírká je vydána tiskem v rámci MGH Leges, Formulae Merovingici et Karolini aevi, hg. Karl Zeumer, Hannover 1886, s. 285–328.

Nicméně, 9. – 12. století bylo dobou, která formulářovým sbírkám příliš nepřála. Kancelář pracovala spíše na základě starších listin a uplatňoval se individuální styl jednotlivých notářů.

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOTI OD ŠTAUFŮ AŽ PO INTERREGNUM

Stále zůstávají 4 typy (**diplomy, mandáty, listy a placita**), mění se však částečně jejich vnější i vnitřní znaky. DIPLOMY se nyní – po roce 1138 – rozčleňují na dvě podskupiny: **diplomy prosté** a **diplomy slavnostní**. Vzpomeňte, že krátce předtím došlo k rozdělení papežských privilegií na prostá a slavnostní.

SLAVNOSTNÍ DIPLOMY navazují svou vnější úpravou na diplomy předchozího období – mají tedy slavnostnější úpravu.

Za vlády raných Štaufů byly slavnostní diplomy vyhotovovány ve **formátu charta transversa** při rozměrech 40 cm na šířku, 60–90 cm na výšku. Ve 13. století, konkrétně za vlády Friedricha II., se však začal opět prosazovat formát *charta recta* s tím, že se také poněkud zmenšil **rozměr** diplomů. Běžné rozměry slavnostních diplomů jsou nyní 50 cm na šířku a asi 40 cm na výšku, případně méně (u prostých diplomů výrazně méně!). Zmenšování diplomů mohlo souviset se zvýšenou potřebou pergamenu, vyplývající z rozmachu písemného úřadování a celkového rozvoje písemné kultury. Zmenšování rozměru listin se odrazilo mj. v postupném zhušťování písma, především v zavedení menší vzdálenosti mezi řádky. Zatímco na počátku štaufského období byla výška řádku obvykle asi 2 cm, v průběhu 13. století – především za interregna – se snížila až na 1 cm. To již ovšem souvisí s proměnou listinného písma císařských diplomů.

Písmem slavnostních diplomů byla na počátku štaufského období nadále kaligrafická diplomatická minuskula předešlé periody, kterou charakterizovaly výrazně protažené dlouhé dříky vyzdobené charakteristickými spirálami a všeobecná zkracovací znaménka ve tvaru smyčky. Postupně se však zkracovaly dolní délky písmen (zejména u r, s, f, ale i p, q), což se začalo projevovat už za Lothara III. a po určité pauze znovu za Friedricha I. Barbarossy. Mezitím za vlády Konráda III. začaly do listinného

písma císařských diplomů pronikat četné unciální a kurzivní prvky, takže bylo možno psát rychleji, ale písmo začalo mít poněkud zběžnější charakter. Za Friedricha I. se obě popsané tendence – tedy zkrácení spodních délek a kurzivní prvky – spojily. Těmto tendencím vzdorovala pouze tradiční spirálovitá výzdoba výrazně prodloužených horních délek dřívků, které si konzervativně podržely svůj vzhled z doby sálské dynastie. Koncem 12. století však došlo také ke zkrácení horních délek, které byly stále méně zdobeny spirálami. Spodní délky pak bývaly horizontálně zahnuty vlevo, čímž se spodní oblast pro psaní dále zmenšila. Posilovaly také kurzivní prvky písma, což byl trend celého 13. století. Během něj však došlo k několika konzervativním návratům. Velmi konzervativní bylo např. písmo kanceláře vzdorokrále a císaře Oty IV. Brunšvíckého (1198–1218). Kancelář Friedricha II. zprvu užívala písmo běžné v sicilské kanceláři; když však Friedrich působil v Německu (1212–1220), byly listiny pro německé příjemce vyhotovovány písaři příjemců a navazovaly na vývoj z doby Jindřicha VI. a Filipa Švábského. Tak tomu bylo i s písemnostmi Friedrichova syna Jindřicha (VII.), jenž vládl jako římský král po císařské korunovaci svého otce (1220–1235; †1242). Císařská kancelář Friedricha II. se však po roce 1220 vrátila k sicilskému písmu se silnými vlivy kuriální minuskuly. Přesto vývoj písma ve 13. století nezadržitelně směřoval k prosazení kurzivního charakteru písma, např. k rozvoji výrazných smyček u horních délek (zejména u písmen d, b, h, l), jimiž se písař při psaní protaženého dřívku vracel zpět do středního prostoru pro psaní. Tyto kurzivní prvky se definitivně prosadily za vlády Konráda IV. a za panovníků interregna. Pro celý popsaný vývoj ve 12. a 13. století bylo typické postupné zužování prostoru pro psaní, což také umožnilo výše zmíněné zhuštění řádků.

Za štaufských panovníků i za interregna bylo ve slavnostních diplomech stále užíváno **vyznačovací písmo**, zejména *scriptura elongata*. U slavnostních diplomů se používalo pro celý první řádek a pro subskripční řádku a bylo psáno směsicí majuskulních a minuskulních písmen – tak jak se v elongátě používala na sklonku sálského období. Postupně převažovala majuskulní písmena, aniž by se však změnil celkový charakter elongáty, která na první pohled stále vypadá jako elongáta karolinských diplomů (tím se liší od vyznačovacího písma v papežské nebo sicilské kanceláři, kde se užívala výrazná samostatně stojící majuskulní písmena). Výjimečně bylo za Štaufů alespoň jméno panovníka v rámci elongáty psáno širokými majuskulními písmeny, a sice zejména za Friedricha II. (jehož sicilská kancelář ovšem užívala majuskulu pro celý první řádek). Právě za Friedricha se také objevil zvláštní úzus psaní panovníkova jména ve dvou řádcích písmen nad sebou, přičemž první a někdy i poslední písmeno jsou vysoké jako oba řádky dohromady (a jako zbylá část prvního řádku, psaného jinak typickou elongátou):

F	R	D	R	C	S
	I	E	I	V	

Písmena Friedrichova jména jsou přitom obvykle vyzdobena bohatými ornamenty, podobně jako iniciála / ve slovní invokaci na počátku prvního řádku.

Použití vyznačovacího písma zažilo za Štaufů komplikovaný vývoj. Už na konci sálského období (Jindřich V.) a na počátku vlády Lothara III. se někdy elongáta omezovala na slovní invokaci, případně i na jméno a titul panovníka, zatímco zbytek prvního řádku, subskripční řádku i rekogniční formule byly psány minuskulou. Za vlády Lothara III. se sice postupně vrátil starý obyčej psát elongátou celý první řádek, subskripční i rekogniční formulí a tento úzus převažoval i za prvního štaufského krále Konráda III., nicméně za Friedricha I. Barbarossy se užívání elongáty opět omezilo jen na první řádek a na subskripční řádku. Rekogniční formule byla psána minuskulou, v důsledku čehož také začala graficky splývat s datační formulí (nejprve zmizelo dříve typické odsazení, a pak docházelo k tomu, že datační formule začala být psána na stejném řádku, na němž končila rekogniční formule). Pokud jde o vyznačovací písmo v prvním řádku, omezilo se jeho užití opět jen na slovní invokaci a intitulaci; po ní

někdy pokračoval text listiny minuskulou, někdy byl zbytek prvního řádku ponechán prázdný, jindy byla invocace a intitulace pomocí různých grafických ozdob uměle natahována na celý první řádek.

Jiným typem vyznačovacího písma vedle elongáty byla **majuskula**, kterou byla již za sálské dynastie zvýrazňována především osobní a místní jména v kontextu. Tento zvyk zůstal zachován i za Štaufů asi až do roku 1180. Pak byl opuštěn, ale majuskulní písmena se uplatnila jako iniciálky na počátcích nových vět. Tato praxe se plně prosadila za císařské vlády Friedricha II. (tedy po roce 1220), kdy byla jako iniciálky na počátku listinných formulí, resp. nových vět obvykle užívána značně zdobená velká uncíální písmena.

Pokud jde o užití grafických znamení, tak oproti době sálské dynastie došlo k jejich výrazné redukci. Protokol štaufských listin obvykle uvozuje **chrison**, tvořený písmenem C. Chrison má poněkud skromnější rozměry a střízlivější výzdobu, než v předchozích stoletích, i nadále je však obvykle vyplněn horizontálními či vertikálními vlnovkami, případně je vyzdoben vegetativními ornamenty.

Za Štaufů se již neobjevuje rekogniční znamení, které vymizelo již během vlády Lothara III. V subskripční řádce však nadále zůstává **monogram** příslušného vydavatele. Za Štaufských panovníků bylo obvykle základem monogramu velké písmeno N (ze slova *Romanorum*), zcela uprostřed písmene N se pak nacházelo písmeno O (mj. z téhož slova). Monogramy jednotlivých štaufských panovníků se během jejich vlády měnily, jak tomu bylo již za posledních sálských císařů. Vlastnoruční podíl panovníka na zhotovení monogramu za Štaufů zcela odpadá. V době interregna, za vlády Viléma Holandského, došlo na přechodnou dobu opět k proměně monogramu do podoby blížící se papežské rotě (monogram je vepsán do dvou soustředných kruhů). To nepochybně souviselo se skutečností, že Vilém byl vzdorokrálem vládnoucím s podporou papežské kurie. Pozice monogramu v rámci subskripční formule byla různá; za raných Štaufů převažovalo zařazení monogramu až za subskripční formulí, za Friedricha II. byla obnovena starší praxe zařazení monogramu doprostřed subskripční řádky.

Za vlády Konráda III. a Friedricha I. doprovází monogram ještě tzv. „**příznak**“ (německy **Beizeichen**), který zřejmě navazuje na *signum speciale* Sáljiců, nicméně obsahuje písmena O a I. Jeho význam je nejasný. Na rozdíl od *signum speciale* určitě nemůže vyjadřovat *manu propria* a určitě taky nebyl psán vlastnoručně.

Datovací formule nejprve navazovala na předchozí období, posléze se však rozvinula do ještě komplikovanější podoby.

Za vlády Friedricha I. došlo u slavnostních diplomů k prohození pořadí *datum* a *actum*:

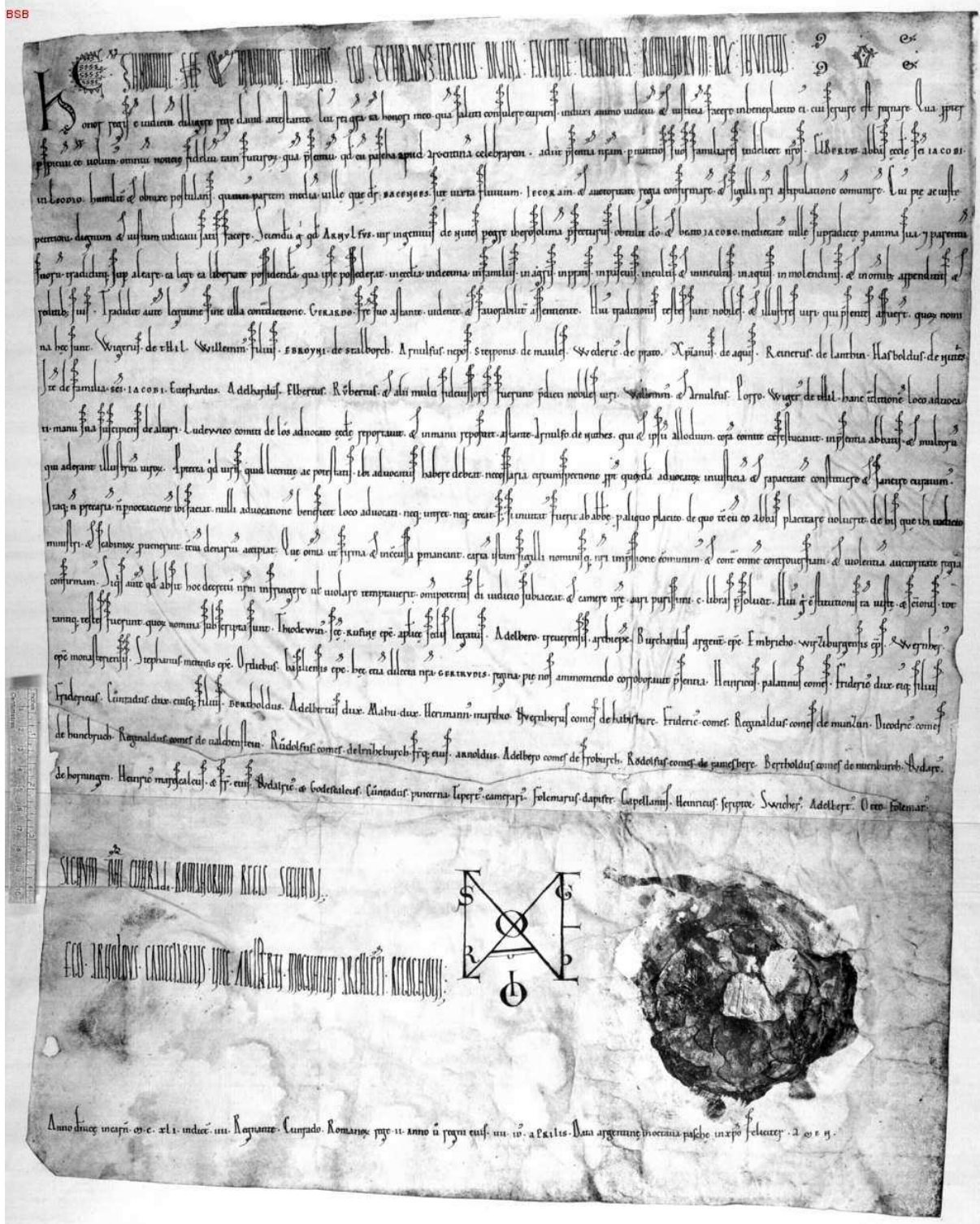
Acta sunt hec + inkarnační rok + indikce + rok vlády; **data (per manus N)** + místo + den a měsíc + aprekace. Klauzule *per manus* byla v této kompozici obvykle zařazena do části *data*, a sice mezi místo a den.

Za Friedricha II. bylo denní datum nahrazeno pouhým měsícem a bylo přesunuto do první části:

Acta sunt hec + inkarnační rok + měsíc + indikce + léta vlády; **data (per manus N)** + místo + *anno, mense et indictione prescriptis*.

Pokud jde o **zpečetění**, byly slavnostní diplomy i za Štaufů zprvu pečetěny vtištěnou voskovou pečetí; kolem roku 1170 však nastoupil nový úzus pečetění diplomů přivěšenou pečetí. Vosk byl většinou přirozené barvy, ale již za Konráda III. se začal ojediněle používat vosk červený. Zejména za Friedricha I. a Friedricha II. byla poměrně často užívána kovová pečeť – zlatá bula.

Ukázka slavnostního diplomu Konráda III. pro lutyšský klášter sv. Jakuba z roku 1141. Pod monogramem se objevuje typický „příznak“ (Beizeichen) doby raný Štaufů. V diplomatické minuskule na první pohled zaujme nápadné zkrácení spodních délek.

Ukázka slavnostního diplomu Friedricha I. Barbarossy: ochranné privilegium pro klášter Kastel z roku 1165.

BSB

Cum iudeo et iusticia erige ut ad protectione et defensione ecclesiarum dei que imperium in longo latq. constituit sunt que nre sola
cum ceteris maxime quidem ad illas a qui b. orationum suffragia die ac nocte percipimus et si in tabernaculo dei offendent
aliquid suprogauerimus. ab illo uero samaritano cu redierit. nobis incensuram esse reddendum speramus et credimus
Va pte cognoscant uniuersi fideles imperii per theatonicum imperium constituta presentia futuri. qd nos inuita
diuine prebutionis et pro nra omniumq. parentum nrorum salute dilectum nrm Geboldum. venerabilem abben
castellensem totamq. eius ecclesiam monachos et hies ibidem deo sequentes familiam et omnia bona predicto monasterio
iuste pertinentia illa uidelicet que dilectus patruus noster heinricus dux austrie pfato monasterio libere cultu.
et nominatim bona uille que alestbach wilgo dicitur. et quecumq. ne habet ut in posteru deo iuuante rationabiliter
acquirere poterit sub nra imperialem tuicione ac defensione suscepimus. inde est qd nra imperiali aucto
ritate statuimus. ut nullus de cetero epc. nulla seculari plona ul ecclesiastica prelatu abben. ul ei hie
sine bona et pertinentia occasione alicui potestatis ul iusticie. uolenter. aut iniuste. molestare grauare ul
inquietare presumat. Siquis aut hoc nrm preceptu ausu temerario infringere presumpserit. auctoritate nra p
pena componat. dimidui hieo nro. et dimidui predicto abbi. et ei eccle. he tamen ut ieru manclatis nre tadiu
esse se no uerit. donec pdictam compositionem cu integritate perfoluerit.

FREDERICO ROMANO IMPERATORE

Ego C. palatini Imperialis Cancellarij. Recognovi.

Acta sunt hec. Anno dñice incarnationis. g. c. Lxv. Indict. xij. R. M. L.

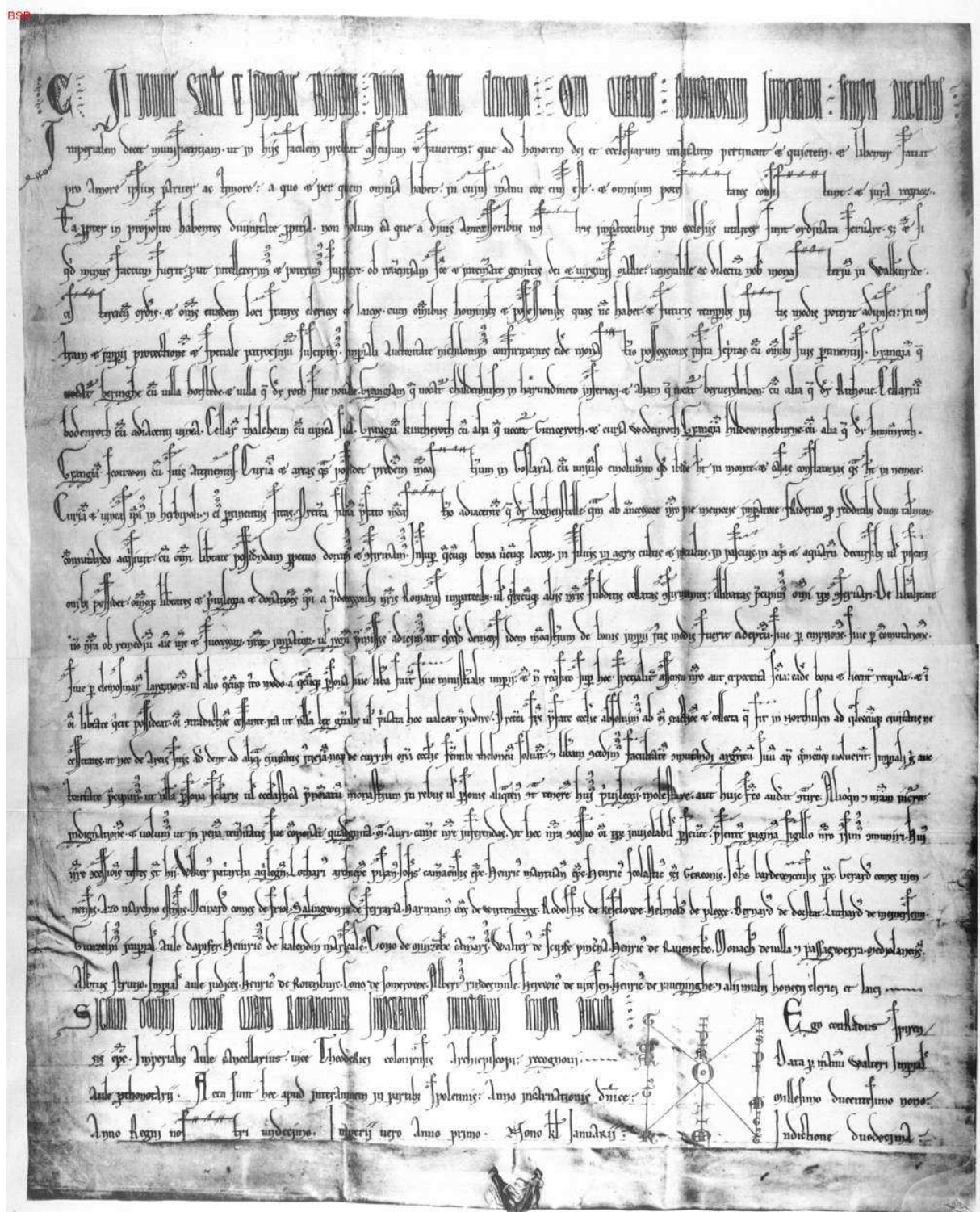
Regnante dno FREDERICO Romano Impatore. Vobonissimo.

Anno Regni ei. xij. Imperii vero. xi. felic. Arcey.

Dat. Ratispone. viij. Id. Julij.

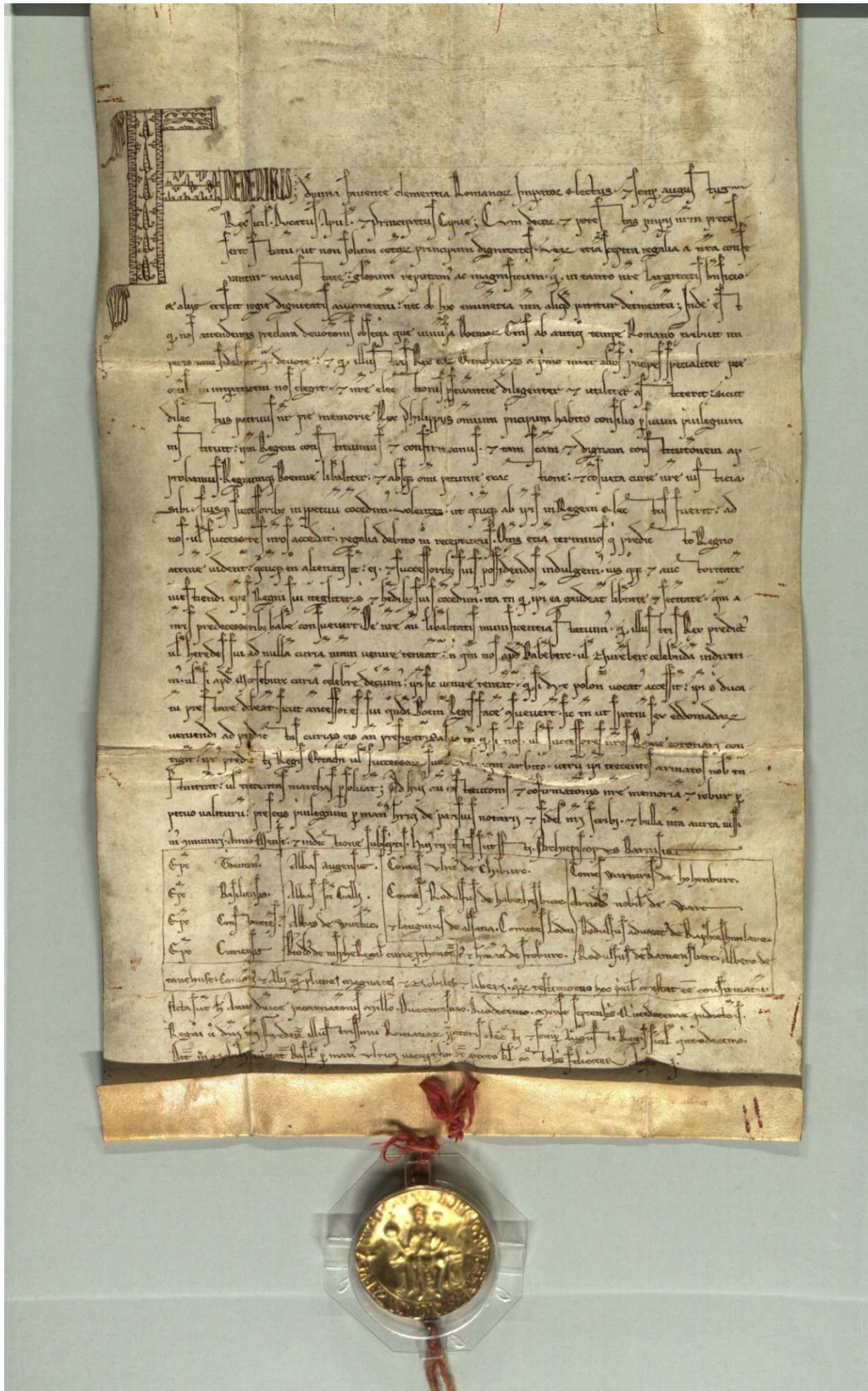

Ukázka slavnostního diplomu Oty IV. Brunšvického pro klášter Walkenried z roku 1165:

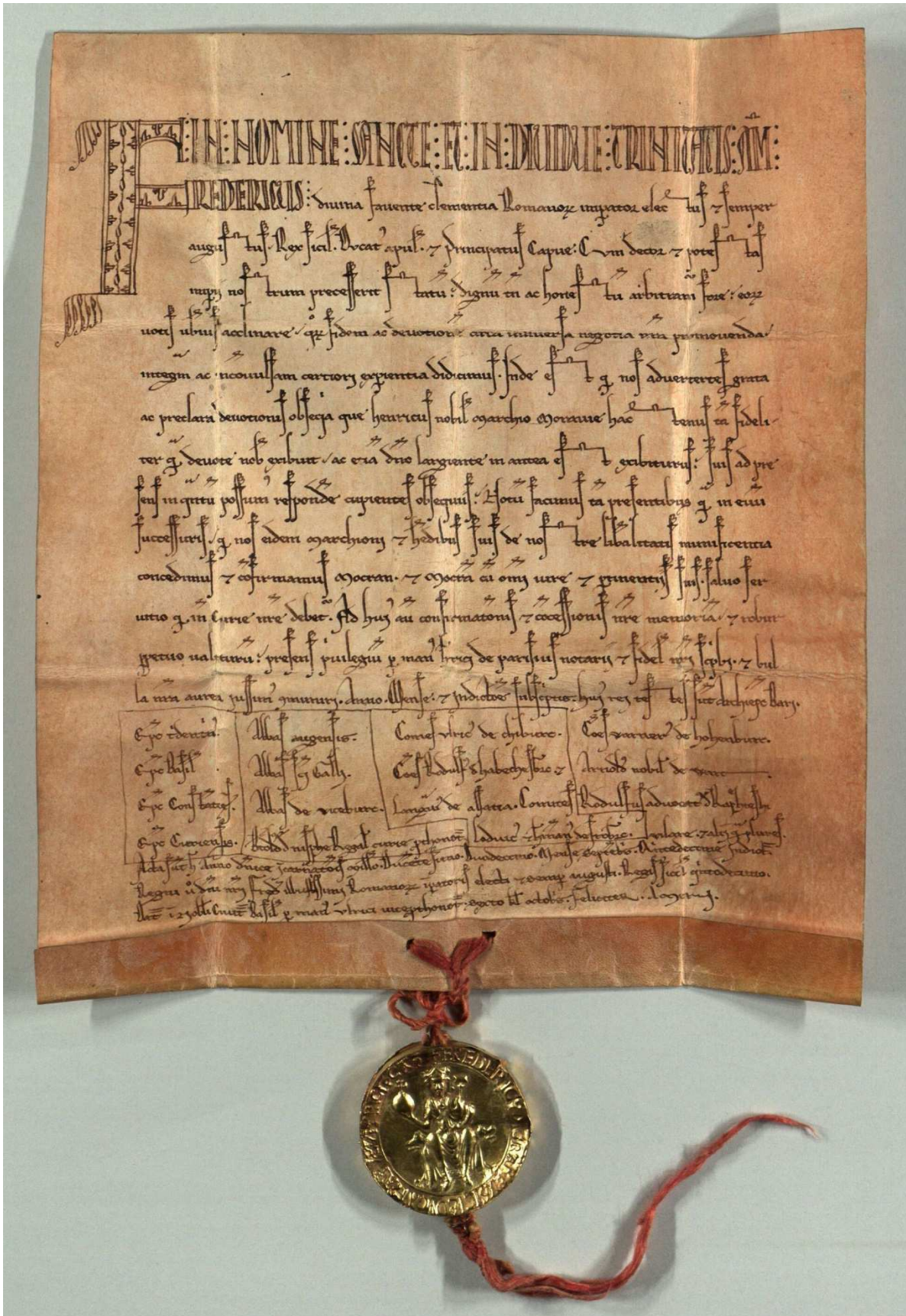

WALKENRIEDER ABTEI
WALKENRIEDER ABTEI

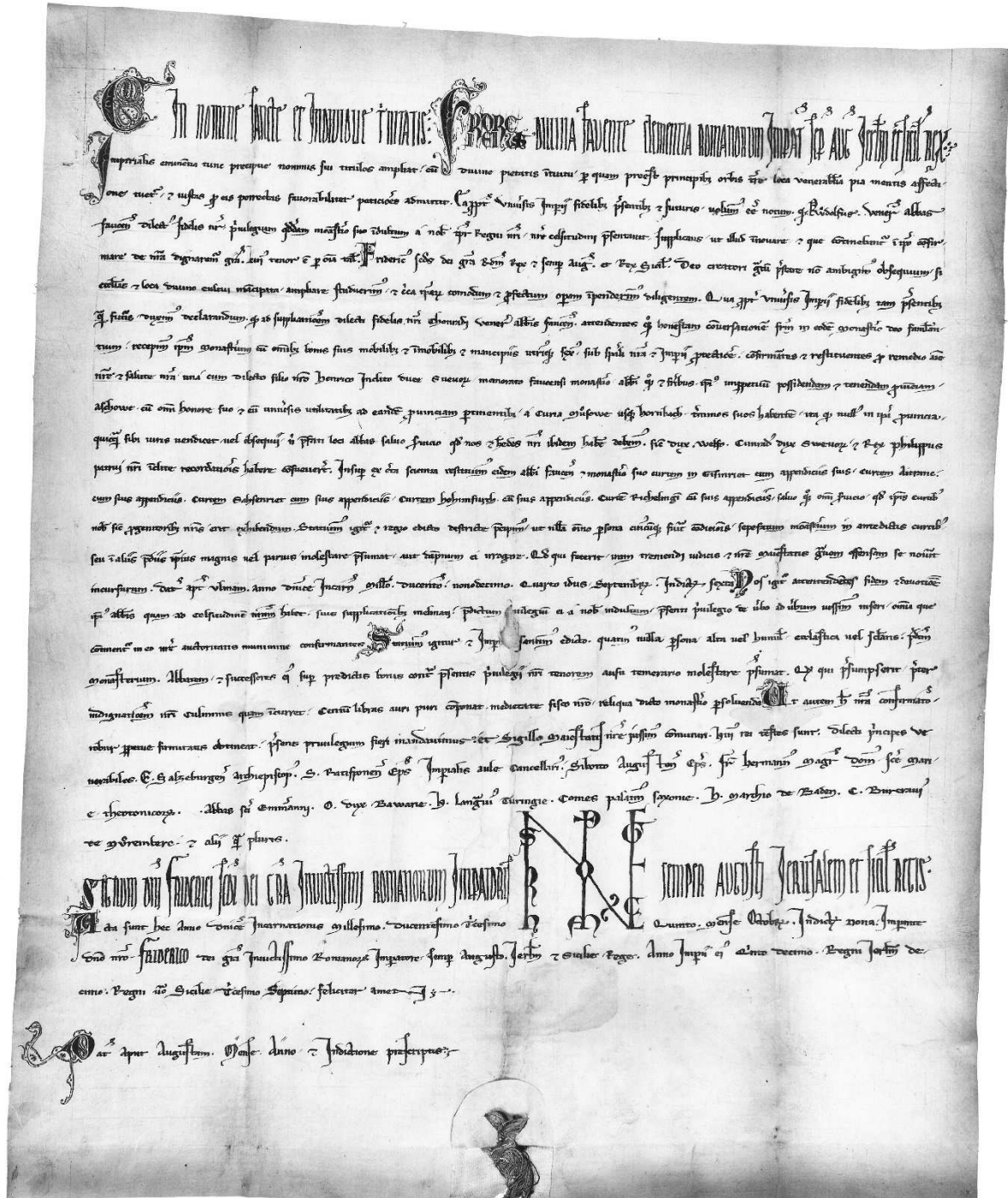
Ukázka (slavnostního) diplomu Friedricha II. z roku 1212 vyhotoveného ještě sicilským kancelářským personálem dle sicilských kancelářských zvyklostí – proto postrádá typické znaky slavnostních diplomů císařské kanceláře: tzv. Zlatá bula sicilská pro Přemysla Otakara I.

(Slavnostní) diplom Friedricha II. z roku 1212 pro moravského markraběte Vladislava Jindřicha – tzv. privilegium Mocran et Mocran. Vyhotoveno rovněž sicilským kancelářským personálem dle sicilských zvyklostí, proto postrádá typické znaky slavnostních diplomů císařské kanceláře.

Ukázka slavnostního diplomu Friedricha II. pro klášter Füssen z roku 1235 vyhotoveného v duchu tradic císařské kanceláře, ovšem se specifickým provedením Friedrichova jména v intitulaci (písmena RIDERICVS psána ve dvou řádcích nad sebou).

Ukázka slavnostního diplomu (vzdoro)krále Viléma Holandského pro kapitolu sv. Petra v Goslaru z roku 1252. Jako kandidát kurie na římsko-německý trůn užíval Vilém Holandský monogram ve tvaru papežské roty.

PROSTÉ DIPLOMY

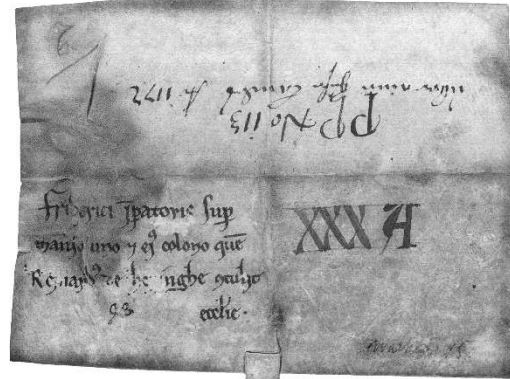
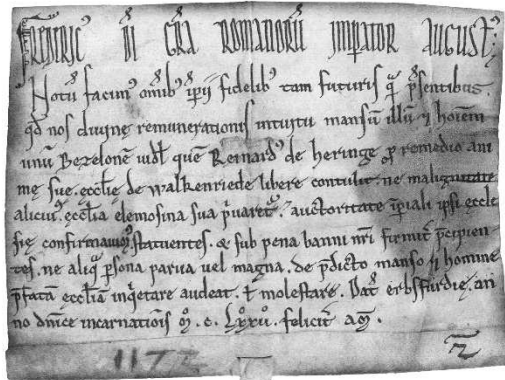
Vedle slavnostních diplomů s kompletní slavnostní výbavou se za Štaufů, ve větší míře od doby vlády Friedricha I. Barbarossy, začaly prosazovat také diplomy menších rozměrů s výrazně skromnější výbavou. Tyto diplomy zpravidla neužívají prodloužené písmo, alespoň ne pro celý první řádek. Vyznačovací písmem (elongátou) bývá někdy psána pouze invocace, která však v prostých diplomech často zcela chybí; případně jméno panovníka (to bývá psáno buďto elongátou nebo kapitálou). Na přelomu 12. a 13. století a za Friedricha II. často není v protokolu vyznačovací písmo užito vůbec a jméno panovníka je pod vlivem mandátů a listů uvedeno ve zkrácené podobě (buďto jen F., případně Fr. či Frid.).

Prosté diplomy zpravidla nemají subskripční řádku ani monogram, stejně tak chybí rekogniční formule. Jejich datování je výrazně stručnější, tvoří je pouze zkrácené slovo **dat.** (které nerozepisujeme, protože ze zkratky nevyplývá, zda zde mělo stát *data* či *datum*) + část prvků ze slavnostního datování.

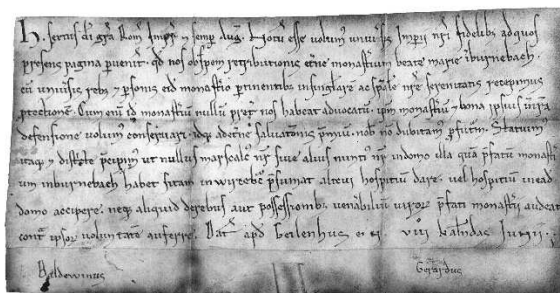
U pečetění prostých diplomů platí totéž, co bylo řečeno výše o slavnostních diplomech; pouze se zde obvykle nesetkáváme se zlatou bulou.

Zatímco za Štaufů mezi vlastními listinami výrazně převažovaly slavnostní diplomy, za interregna se karta obrátila a prosté diplomy začaly převažovat.

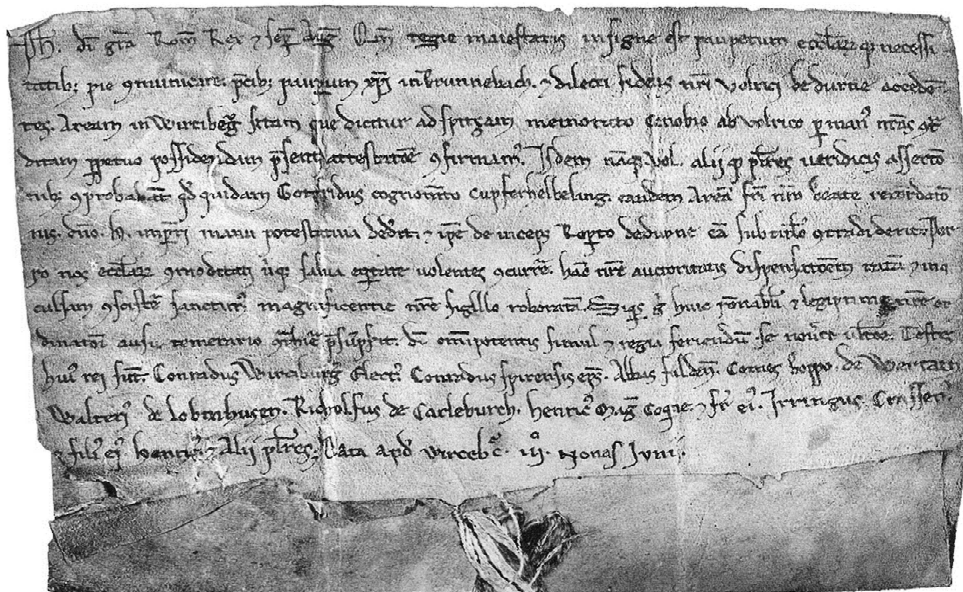
Ukázka prostého diplomu Friedricha I. Barbarossy z roku 1172 pro klášter Walkenried – potvrzení donace jednoho lánu.

Ukázka prostého diplomu Jindřicha VI. z roku 1193: ochranné privilegium pro klášter P. Marie v Brombachu. Tento kus vhodně ilustruje stírání rozdílů mezi prostým diplomem a mandátem poté, co se i u prostých diplomů začalo užívat v intitulaci pouze první písmeno panovníka.

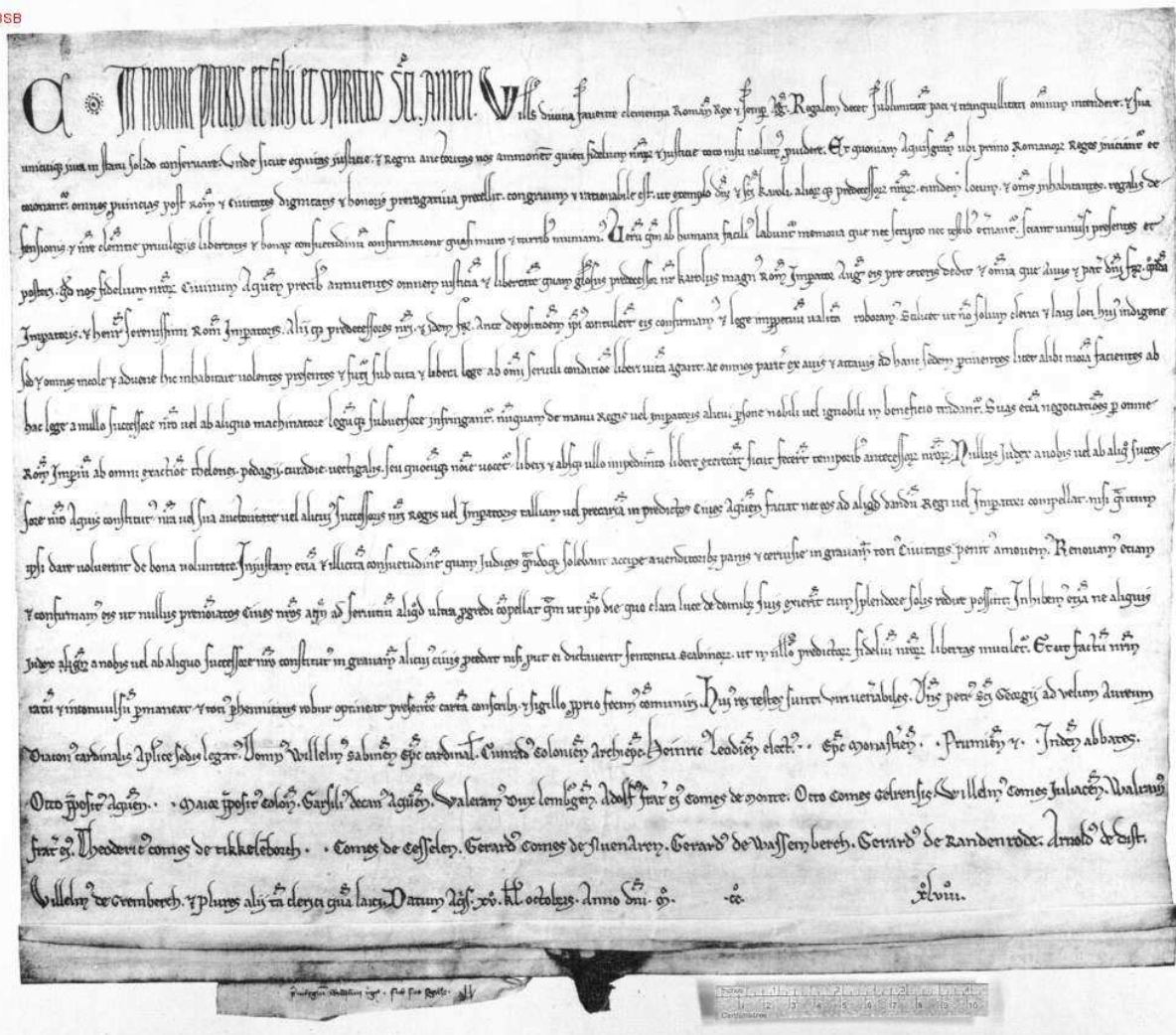

Ukázka prostého diplomu Filipa Švábského: potvrzení donace dvořiště „zur Spitze“ ve Würzburku králem z roku 1201.

Ukázka prostého diplomu (vzdoro)krále Viléma Holandského z roku 1248 pro cášské měšťany.

BSB

MANDÁTY – též otevřené listy/litterae patentes

Mandáty mají obvykle prostou úpravu. Psací látkou byl za Štaufů pergamen, ale již za Friedricha II. byl ojediněle použit papír (dochovaly se dva mandáty na papíře). Písmo bylo užíváno knižní. Prosté vnější úpravě odpovídala velmi stručná stylizace. Jméno panovníka v intitulaci bylo zpravidla uvedeno jen ve zkrácené podobě, anebo jen svým prvním písmenem. Datum neobsahovalo inkarnační rok, ale pouze den, měsíc a rok vlády.

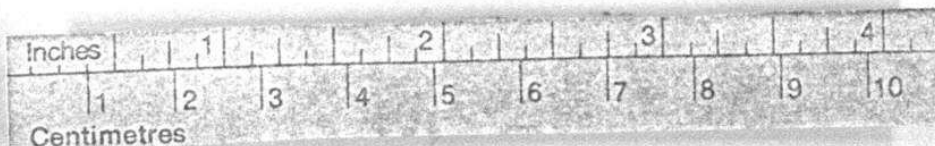
Mandáty byly expedovány otevřené (pokud byly expedovány uzavřené, řadíme je již mezi uzavřené listy). Způsob připevnění pečeti prodělal podobný vývoj jako u diplomů. Pečeť tedy byla zprvu přitištěná, po roce 1170 obvykle přivěšená; teprve ve 14. století u mandátů znovu převážila přitištěná pečeť.

Za Štaufů se někdy stírá rozdíl mezi mandátem a prostým diplomem. Pokud prostý diplom nemá invokaci a začíná intitulací se zkráceným jménem panovníka, podobá se na první pohled mandátu. Zda máme hovořit o jedné nebo druhé kategorii, lze rozhodnout jen na základě obsahu. Pokud písemnost zakládá nějaký (dlouhodobý) právní stav, jde o prostý diplom (s velmi prostou výbavou). Pokud se jedná o nějaký (krátkodobý) příkaz nebo zákaz, jde o mandát.

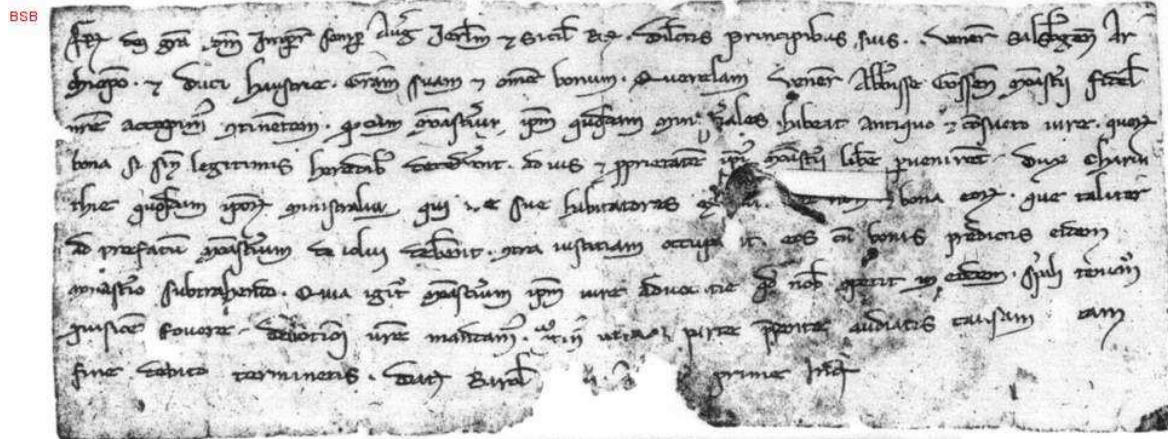
Ukázka mandátu Friedricha I. Barbarossy pro braniborského markraběte Otu z doby kolem roku 1179. V době kolem roku 1170 císařská kancelář i u mandátů začala využívat přivěšenou pečeť.

858

Fr. de gra Rom impn 7 semp dug. fidei suo. O. marchioni de bran-
de bure. omibq; clericis 7 ppo de ppo. gram sua 7 omne ven-
fuerit ad nre maiestatis audientia. qd eps haluerstadenfis
contra dno Alexandro Romano ecclie summo pontifice quertimo
na exposuerit. dicent eccliam uerdensem cont iusticia tim-
nos sui spatul posside. 7 qli uolent 7 pt rone rene; Cum
itaq; sciat nra industria. iam dicta uerdense eccliam illos
eodde timnos de qb sermo agit. ex antiq ia cu summa pacis
iusticia tenuisse. miram q intencione que silio sup memo-
rat haluerstad eps. fidelem nrm epm uerdensem. in suoz
timnoz ambitu uelit 7 pponat ingetare. 7 ea q sui ante-
cessores cu omi honore tenuerant. ei aliq uana 7 inutili
qrimonia subtrahere; Et qm de ratione 7 iusticia reuen-
fidele nrm hug. uerdense epm in omi suo honore 7 bono sta-
tu custodire. mandant ductioni nre rogando. monedo. et
firmo pceptendo. qten pdictos timnos ql eps sup memorat
uane calupniat. uerdensi ecclie 7 epo manuteneatis. 7 defen-
datis. nec haluerstad sup hoc in aliq respondeatis. Defensio eni
7 iusticia temporalu bonoz 7 possionu ad nos spectare cognos-
cit. nec pot uel debet unq; iudice 7 aduocatu qnq; uolue-
rit. sibi assumere; Vnde uolum 7 pcepim. ut si haluerstad
eps uelit aliqd sup uerdense acquirere. conspectu nro se re-
plentet qrimonia exposuerit. 7 plena iusticia consecutu
rit.

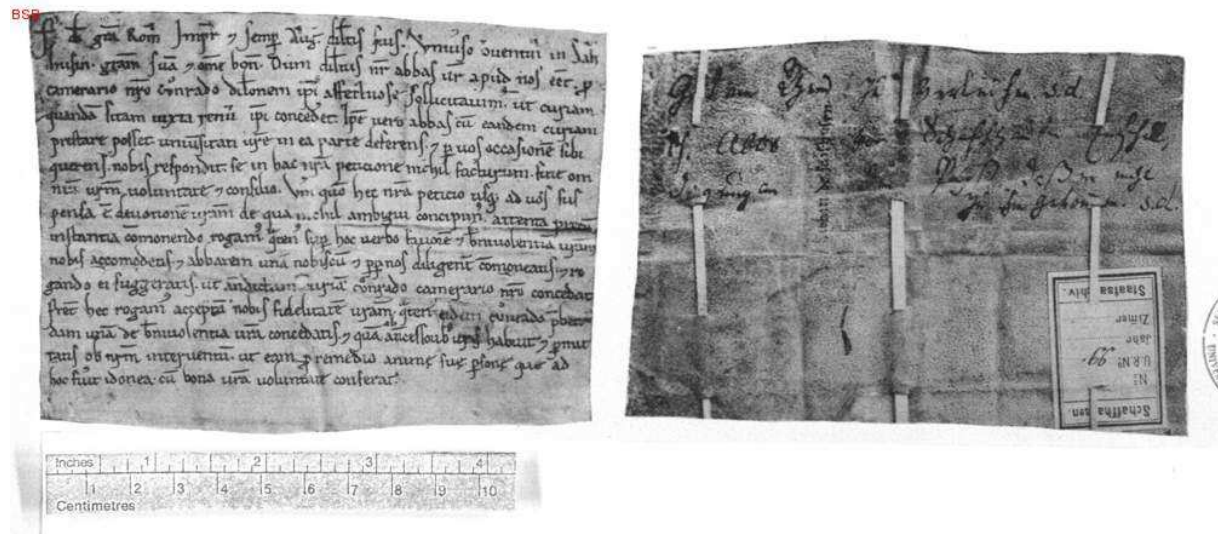
Ukázka mandátu Friedricha II. pro salcburského arcibiskupa z roku 1228. Původně měl být expedován jako uzavřený list, takže v něm bylo proříznuto osm otvorů a byl opatřen vnější adresou, nakonec se však kancelář rozhodla použít na dorsu přitištěnou a pergamenovým proužkem upevněnou pečeť, která nakonec zakryla větší část nyní nefunkční vnější adresy. Jedná se o **nejstarší dochovanou císařskou písemnost psanou na papíře**.

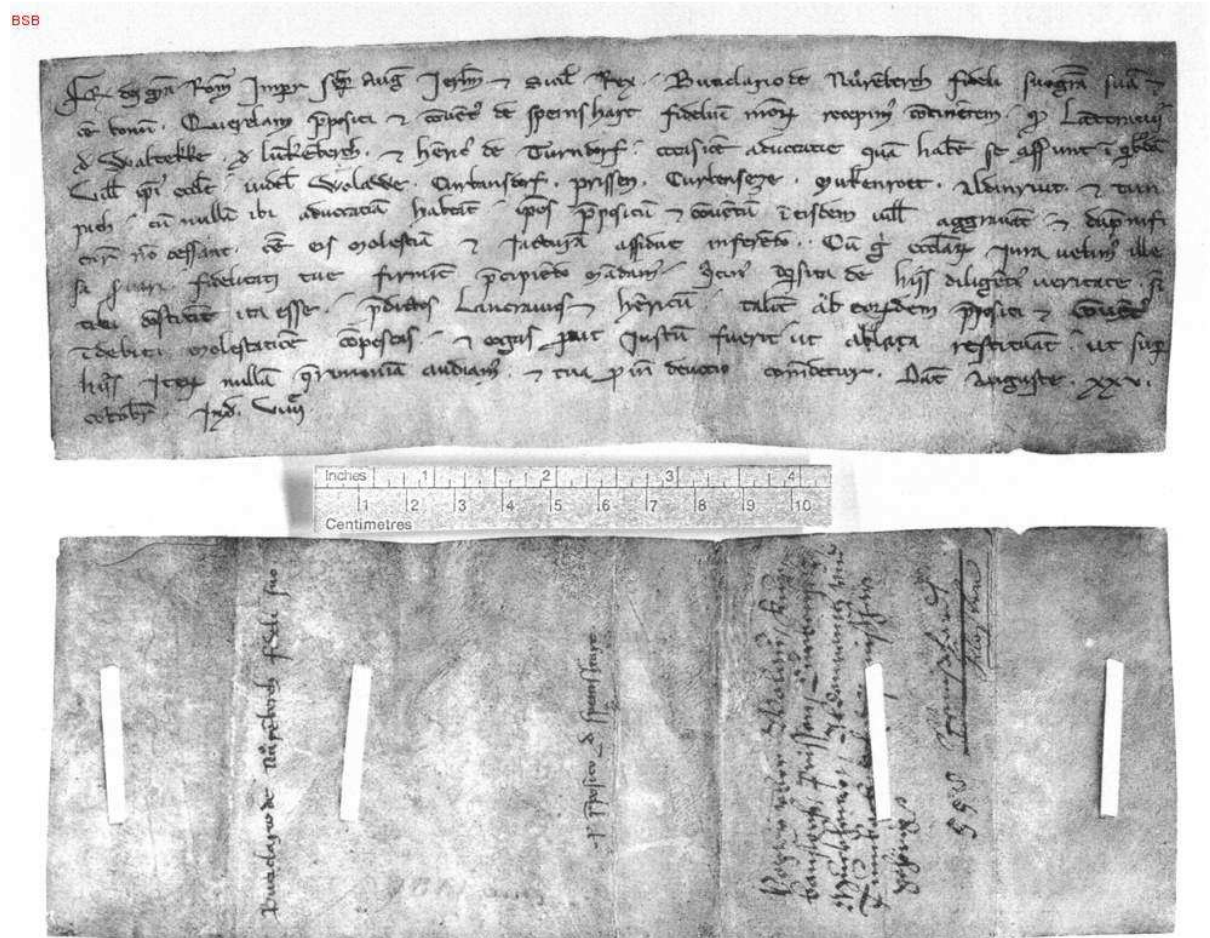
LISTY – též uzavřené listy/*litterae clausae*

Formální podoba listů víceméně odpovídala mandátům, ale na rozdíl od nich byly expedovány uzavřené s vnější adresou. Ve 13. století se ovšem hranice mezi oběma typy stírají. Mandát (tedy písemnost krátkodobého významu, obsahující nějaký příkaz, zákaz nebo pokyn vydavatele příjemci) bývá někdy vyhotoven ve formě uzavřeného listu, i když to striktně vzato není list (tedy písemnost, obsahující pouze sdělení).

Ukázka listu Friedricha I. Barbarossy bratřím z kláštera v Schaffhausenu asi z roku 1189–1190.

Ukázka uzavřeného listu Friedricha II. norimberskému číšníkovi, jehož pověřuje prošetřením jistého soudního sporu. Přestože je písemnost expedována ve formě uzavřeného listu, je podle svého obsahu spíše mandátem – dokládá tedy stírání hranice mezi mandáty a listy ve 13. století.

PLACITA

Objektivně stylizované písemnosti, pojednávající o panovníkově soudním rozhodnutí.

Jazyk expedovaných písemností za Štaufů a v období interregna:

Zatímco téměř do konce vlády Štaufů byla užívána pouze latina, objevila se již roku 1240 německá listina Konráda IV., jenž vládl jako spoluvladař svého otce Friedricha II. Tato písemnost však představovala výjimku; němčina masově nastoupila až na konci 13. století, po interregnu.

VNITŘNÍ PÍSEMNOTI OD ŠTAUFŮ AŽ PO INTERREGNUM

Na konci 13. a ve 14. století císařská kancelář užívala formulářovou sbírku **Petra de Vinea**, jenž byl od roku 1220 notářem a 1243 protonotářem sicilské kanceláře Friedricha II. Roku 1249 byl na vrcholu kariéry obviněn ze zločinu urážky majestátu, oslepen a zemřel ve vězení. Jeho sbírka listů – ***Epistolarum libri sex*** – vznikla na základě skutečných, Petrem stylizovaných listin Friedricha II., formu sbírky ovšem získala až po Petrově smrti. Petr je tedy stylizátorem listů, nikoliv však autorem – sestavitelem sbírky. Sbírkou Petra de Viney se užívalo od Rudolfa I. po Ludvíka Bavora.

Jakkoliv je sbírka Petra de Viney významným pramenem pro dobu Friedricha II. a pro císařskou diplomatiku 13. a 14. století, dosud chybí moderní edice, na níž pracuje Karl Borchardt z MGH. Dosud je ovšem nutno užívat edici Johanna Rudolfa Iselina z roku 1740, která vyšla v reprintu v roce 1991 pod egidou Hanse Martina Schallera.